

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΑΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

5

1908

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ★

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ. Κ.Π.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ ΒΑΓΙΑΖΙΤ Β'.

Ἐν τῇ ἐμῇ πραγματείᾳ περὶ τῆς ἑλληνικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης τῶν σουλτάνων δὲν συμπεριέλαβον ἐπίτηδες τὰ περὶ τοῦ Βαγιαζίτ Β', ἐπιφυλαχθεὶς νὰ πραγματευθῶ ἰδίᾳ τὰ κατὰ τὰ ἑλληνικὰ δημόσια γράμματα τοῦ σουλτάνου ἐκείνου¹ διὰ τε τὸ πλῆθος αὐτῶν καὶ ἔνεκα τῶν μέχρι τοῦδε ἀνεκδότων αὐτοῦ γραμμάτων, ἅτιν' ἀνευρῶν δύναμαι νὰ προσθέσω εἰς τὰ ἤδη γνωστά.

Βαγιαζίτ ὁ υἱὸς Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ ἅμα τῇ ἀναρρήσει ἐν ἔτει 1481 ἔγνω νὰ γνωρίσῃ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς καὶ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ἀνάβασιν εἰς τὸν δόγην τῆς Βενετίας Ἰωάννην Μοτσενίγον, αὐτὸν ἐκεῖνον, ὃν εἶδομεν εὐρισκόμενον ἐν ἀνταπεκρίσει καὶ πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Βαγιαζίτ, τὸν Μωάμεθ². Διεβεβαίου δ' ὁ Βαγιαζίτ διὰ τοῦ ἑλληνιστὶ γεγραμμένου γράμματος τούτου τὸν δόγην περὶ τῶν εἰρηνικῶν αὐτοῦ διαθέσεων.

Οὐ μόνον δὲ τοῦτο τὸ γράμμα, ἀλλὰ καὶ ἑτέρα ἐπιστολὴ τοῦ Βαγιαζίτ, ἀποσταλεῖσα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν δόγην τὸ αὐτὸ ἔτος 1481 καὶ ἀναφερομένη εἰς τοὺς ὅρους τῆς μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῆς Πύλης εἰρήνης ἣν διεπραγματεύθη ὁ ἀπεσταλμένος τῆς βενετικῆς πολιτείας Νικόλαος Κόκος, διασώζονται ἐν ἀντιγράφῳ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας³ καὶ ἐξεδόθησαν ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Miklosich

¹ Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Ε' σ. 73.

² Ἐνθ' ἂν σ. 72.

³ *Pradelli Regesti dei Commemoriali XVI.*

καὶ Müller¹. Εἶνε δὲ γεγραμμέν¹ ἀμφότερα ἐν γλώσση καθαρευούσῃ, ἀλλ' ἀπλή.

Ἄπ' ἐναντίας δὲ δύο ἄλλα ἔγγραφα τοῦ αὐτοῦ σουλτάνου, σταλέντα τὸ ἐπόμενον ἔτος 1482 καὶ ἀναφερόμενα εἰς τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης τῆς διαπραχθείσης ὑπ' ἄλλου ἀπεσταλμένου τοῦ δόγη, τοῦ Ἀντωνίου Βεττούρη, εἶνε γεγραμμένα ἐν τῇ δημῳδεῖ. Ἐν δὲ τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας σώζεται τοῦ μὲν πρώτου τῶν ἐγγράφων τούτων τὸ πρωτότυπον, φέρον τὸν τουρᾶν τοῦ σουλτάνου κεχρωσμένον χρυσοῦν, κυανοῦν καὶ πράσινον², ἀντίγραφον δὲ τοῦ δευτέρου³. Ὁμοίως δὲ τὸ ἔγγραφο, δι' οὗ ὁ Βαγιαζίτ παραχωρεῖ τῷ 1485 εἰς τὸν δόγην Μοτσενίγον τὴν νῆσον Ζάκυνθον, εἶνε γεγραμμένον ἐν τῇ δημῳδεῖ⁴. Ἐν τῇ δημῳδεῖ δ' ὁμοίως εἶνε γεγραμμένον γράμμα τοῦ 1499 ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν δόγην Αὐγουστίνον Βαρβαδίγον⁵. Ταύτης δὲ καὶ πάλιν ποιεῖται χρῆσιν ὁ σουλτάνος ἀργότερον τῷ 1500, ὅπως ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ δόγη Λεονάρδου Λορεδανοῦ νὰ διατάξῃ τὴν εἰς Τουρκὸν τινὰ πλοίαρχον καλούμενον Ταούτην ἀπόδοσιν τῶν χρημάτων ἅτινα εἶχον ἀφαιρέσει αὐτὸν βενετικά τινὰ πλοῖα⁶.

Ἀργότερον δὲ, τῷ 1502, πάλιν ἐν δημῳδεῖ γλώσση ἀπαιτεῖ ὁ Βαγιαζίτ παρὰ τοῦ Λορεδανοῦ, ὅπως διατάξῃ τὴν ἀπολύτρωσιν Μουσουλμάνων τινῶν δουλωθέντων⁷.

Τοῦ αὐτοῦ δ' ἔτους εἶνε καὶ ἡ μακρὰ συνθήκη τῆς εἰρήνης τῆς ὁμολογηθείσης μεταξὺ τοῦ Βαγιαζίτ καὶ τοῦ αὐτοῦ δόγη Λορεδανοῦ. Ἐχομεν δὲ ταύτης τὸ πρωτότυπον, διασωζόμε-

¹ Acta et diplomata Τόμ Γ' σ. 309 κ. ε. 310 κ. ε.

² Miklosich-Müller Acta et diplomata ἐνθ' ἀν. σ. 312 κ. ε.

³ Ἐνθ' ἀν. σ. 312 κ. ε., 313 κ. ε.

⁴ Ἐνθ' ἀν. σ. 332 κ. ε.

⁵ Ἐνθ' ἀν. σ. 338 κ. ε.

⁶ Ἐνθ' ἀν. σ. 337 κ. ε.

⁷ Ἐγγραφον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, σωζομένου ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις, ἐκδοσόμενον ὑπὸ Miklosich καὶ Müller ἐνθ' ἀν. σ. 344.

νον ἀτελές ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας καὶ γεγραμμένον ἐν τῇ δημῳδαί γλώσσῃ¹. Καὶ ὅκτῳ δὲ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ Βαγιαζίτ, ὁμοίως γεγραμμένα ἐν τῇ δημῳδαί καὶ ἀνερχόμενα εἰς τὰ ἔτη 1502-1504, σώζονται ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀρχείοις².

Ἄλλ' ἡ ἐλληνικὴ ὡς γλώσσα ἐπίσημος καὶ διεθνῆς δὲν ἐχρησίμευεν ἐπὶ τοῦ Βαγιαζίτ εἰς τὴν Πύλην μόνον χάριν τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς μετὰ τῆς Βενετίας. Ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Μελίτης διεσώθη τὸ πρωτότυπον τῆς συνθήκης εἰρήνης μετὰ τοῦ αὐτοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ μεγάλου μαγίστρου τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν τῆς Ῥόδου Πέτρου D'Aubusson, ἡμολογηθείσης μὲν τῷ 1482, γραφείσης δ' ὁμοίως ἐν δημῳδαί ἐλληνικῇ³. Ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἑννέα πρωτότυπα ἔγγραφα τοῦ Βαγιαζίτ καὶ τοῦ D'Aubusson ἐσώθησαν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Μελίτης καὶ ἐξεδόθησαν ἐξ αὐτῶν, ἀναφερόμενα εἰς τὰς διαπραγματεύσεις τοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ μεγάλου μαγίστρου περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βαγιαζίτ, τοῦ Τζέμ, περὶ οὗ μακρὸς γυνήσεται λόγος κατωτέρω⁴. Καὶ ἄλλοθεν δὲ γινώσκομεν, ὅτι τὰ πρὸς τὸν μέγαν μάγιστρον τῆς Ῥόδου γράμματα τοῦ Βαγιαζίτ ἐγράφοντο ἐλληνιστί⁵. Ὅμοίως δ' ἡ ἐλληνικὴ ἐχρησίμευσε καὶ

¹ Ἐνθ' ἄν. σ. 344 κ. ἰ.

² Ἐνθ' ἄν. σ. 344, 344 κ. ἰ. 350 κ. ἰ., 353, 353 κ. ἰ., 355 κ. ἰ., 356, 357 κ. ἰ.

³ Ἐνθ' ἄν. σ. 318 κ. ἰ.

⁴ *Sebastiano Paoli* Codice diplomatico del sacro militare ordine Gerolimitano, oggi di Malta. Ἐν Λούκκῃ. 1737 Τόμ. Β' σ. 419-438. Ἐντεῦθεν δ' ἐξεδόθησαν εἴτα μετ' αὐτοδούλων διορθώσεων τῶν ἀνορθογραφῶν τῶν πρωτοτύπων ἔνευ νείας αὐτῶν ἀντιβολῆς ὑπὸ *Σπυρ. Ζαμπέλιου* ἐν Πανδώρα Τόμ. Γ' (1855-6) σ. 565-571. Τελευταία δ' αὐτῶν ἔκδοσις εἶνε ἡ παρὰ *Miklosich-Müller* ἰνθ' ἄν. Τόμ. Γ' σ. 320-332.

⁵ Ἴδε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πέτρου D'Aubusson πρὸς τὸν πάπαν Ἀλέξανδρον Γ' τῆς 26 Ἀπριλίου 1794, ἐκδομένην ἐκ τῆς Μαρξιανῆς βιβλιοθήκης Class. X cod. 177 ἐπιστ. 52 ὑπὸ *Vladimir Lamansky* (*Secrets d'Etat de Venise. Documents extraits notices et études servant à éclaircir les rapports de la Seigneurie avec les Grecs les Slaves et la Porte Ottomane à la fin du XV et au XVI siècle. Saint-Petersbourg. 1884 σ. 290*): *Nudius tercius venit Rhodum orator quidem Magni Turchi, qui mihi detulit litteras, Greco sermone scriptas, quarum exemplar ad verbum una cum presentibus ad Vestram Sanctitatem destino, ut earum seriem intelligat.*

εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Βαγιαζίτ μετὰ τῆς φλωρεντιακῆς πολιτείας. Καὶ δὲν περισώζεται μὲν ἔγγραφόν τι τοῦ σουλτάνου ἐκ τῶν ἀπεσταλμένων εἰς τοὺς Φλωρεντίους. Ἄλλ' ἔχομεν ὅμως τὰ διαπιστευτήρια τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει προξένου τῆς Φλωρεντίας Βενεδίκτου Στρότζη (1492), ἅτιν' ἀπευθύνονται *Τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἀνδέντῃ καὶ ὑψηλοτάτῳ κυρίῳ Παϊάζητ Ὀτιμάνῳ Κωνσταντινουπόλεως, πάσης Ἀσίας καὶ Ῥωμανίας βασιλεῖ, αὐτοκράτορι, κυρίῳ εὐεργετικωτάτῳ*. Ὑπέγραψαν δὲ ταῦτα οἱ προστάται τῆς ἐλευθερίας καὶ ὁ σημειοφόρος τοῦ δήμου τῶν Φλωρεντίνων (*gonfaloniere di giustizia*)¹. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶνε γεγραμμένον ἐν γλώσσῃ ἀρχαϊζούσῃ, καθ' ἃ καὶ ἄλλο δημόσιον γράμμα τῆς φλωρεντιακῆς πολιτείας, δι' οὗ συνιστᾶται εἰς τὸν αὐτὸν σουλτάνον Βαγιαζίτ Φλωρεντίνός τις ἔμπορος, ὁ Γεώργιος Βάρτωλος². Οὐδ' εἶνε τοῦτο παράδοξον. Οἱ ἄρχοντες τῆς Φλωρεντίας εὐκόλως ἠδύναντο τελευτῶντος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος νὰ ἐπιστέλλωσι γράμματα γεγραμμένα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ. Καὶ ταῦτα, διότι ἡ πόλις τῶν Μεδίκων ἦτο τῶν ἀκμαιοτάτων κέντρων τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐν ᾧ ἠφθόνουν οἱ γινῶσται καὶ θαυμάσται τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων.

Οὐδ' ἀπηύθυνεν ἔγγραφα ἐλληνιστὶ γεγραμμένα πρὸς τὰς πολιτείας, μεθ' ὧν εὐρίσκετο ἐν ἐπικοινωνίᾳ, μόνον αὐτὸς ὁ Βαγιαζίτ. Οὐχ ἦττον δ' αὐτοῦ ἐποιεῖτο χρῆσιν τῆς ἐλληνικῆς, ἐπιστέλλων ἐν τῇ δημῳδίᾳ, ὁ μέγας βεζύρης τοῦ σουλτάνου, ὁ Ἀχμέτ, οὗ σώζονται πέντε γράμματα ἀποσταλέντα πρὸς τὴν βενετικὴν πολιτείαν³.

Ἄπαν τὸ πλούσιον τοῦτο ὕλικόν τῶν χρόνων τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ, ἀποτελοῦν φάκελον ὅλον δημοσίων γραμμάτων ἐλ-

¹ Miklosich καὶ Müller Acta et diplomata Τόμ. Γ' σ. 333. Πρβλ. Νέου Ἑλληνομνημῶνος Τόμ. Δ' σ. 191-2, 296.

² Miklosich καὶ Müller Acta et diplomata Τόμ. Γ' σ. 339.

³ Ἐνθ' ἀν. σ. 340-344

ληνιστὶ γεγραμμένων, ἐξεδόθη, καθ' ἃ εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ Miklo-
sich καὶ τοῦ Müller.

Τὰ γράμματα δὲ ταῦτα, διασωζόμενα ὡς τὸ πλεῖστον ἐν τοῖς
ἀρχείοις τῆς Βενετίας, ἐξεδόθησαν μετὰ πολλῆς προσοχῆς κατὰ
τοὺς ὑπὸ τῆς διπλωματικῆς κριτικῆς ἐπιβεβλημένους κανό-
νας. Ἀναγκαῖα δὲ μόνον καθίσταται ἡ διαστολὴ τῶν ἐν τῇ
συλλογῇ τῶν Commemoriali περιλαμβανομένων ἀντιγράφων,
περὶ ὧν εἶπον ἤδη τὰ δέοντ' ἀλλαχοῦ¹.

Ἄλλ' εἰς τὰ ἤδη γνωστὰ ἑλληνικά ἐγγράφα τοῦ Βαγιαζίτ
προστίθενται νῦν καὶ ἕτερα πέντε, ἅτινα ἐκδίδω τὸ πρῶτον ἐν-
ταῦθα. Ἀπευθύνονται δὲ ἅπαντα πρὸς τὴν παπικὴν αὐλὴν,
καὶ δὴ πρὸς τοὺς πάπας Ἰννοκέντιον Γ' καὶ Ἀλέξανδρον Γ'
τὸν Βοργιαν.

Τούτων τὰ μὲν ὑπ' ἀρ. Α', Γ' καὶ Ε' εἶνε ἀντίγραφα τοῦ
δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, περιλαμβανόμενα ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. F
33 κώδικι τῆς ἐν Ῥώμῃ Biblioteca Vallicelliana φ. 165^a-168.
Τὰ δὲ ὑπ' ἀρ. Β' καὶ Δ' σώζονται ἐν πρωτοτύπῳ ἐν τῇ Ἀμ-
βροσιακῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μεδιολάνου. Εἶνε δὲ ταῦτα γεγραμ-
μένα ἐπὶ χάρτου παχείος κεχαρακωμένου. Καὶ τὸ μὲν Β' ἔχει
τὰ γράμματα ἀτάκτως, ὅτε μὲν κάτωθεν τῶν κεχαραγμένων
γραμμῶν κατὰ τὰ ἐθιζόμενα καὶ παρὰ Βυζαντίνοις, ὅτε δὲ καὶ
ἄνωθεν αὐτῶν, τοῦ δὲ Δ' τὰ γράμματα εἶνε πυκνότερα καὶ κα-
νονικώτερα ἢ ἐν τῷ Β' γεγραμμένα κάτωθεν τῶν κεχαραγμέ-
νων γραμμῶν. Φέρουσι δ' ἀμφοτέρα ἄνω τὸν σουλτανικὸν του-
ρᾶν χρυσοῦν μετ' ἐρυθρῶν καὶ κυανῶν διακοσμῆσεων. Συνη-
νώθησαν δ' ἀμφοτέρα εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν κώδικα (F. 247
inf.), οὗ τὸ μὲν φ. 2^a καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἐγγράφου Β',
ἐπομένης ἐν φ. 3^a λατινικῆς αὐτοῦ μεταφράσεως, τὸ δὲ φ. 4^a
ὑπὸ τοῦ Δ'. Ἀμφοτέρα δὲ τὰ χαρτῶα φύλλα 2^a καὶ 4^a εἶνε
ἐπικεκολλημένα ἐπὶ περγαμνῆς. Ἐκδίδω δὲ ταῦτα ἀμετά-
βλητα, ὡς ἔχουσιν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, κατὰ τε τὴν ὀρθογρα-

¹ Ἴδ. Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Β' σ. 73 κ. ε.

φίαν καὶ τὴν στίξιν πλὴν τῆς κεφαλαιογραφῆσεως τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῆς προσθήκης τοῦ ὑπογεγραμμένου ἰῶτα, ὅπερ λείπει ἐν τοῖς πρωτατύποις χάρταις.

Α'

Σουλτάν Μπαγιαζίτ χάν θεοῦ χάριτι μέγιστος βασιλεὺς βασιλείων καὶ αὐτοκράτωρ ἀμφοτέρων τῶν ἡπείρων, Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, τῶ τῶν Χριστιανῶν πάντων ὑπερέχοντι πατρὶ καὶ κυρίῳ κυρίῳ Ἰννοκέντιῳ θείᾳ προνοίᾳ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἀκρῶ ἀρχιερεὶ ἀξιωτάτῳ 5 σείβας τὸ ὀφειλόμενον καὶ εὐνοϊκὸν μετ' εἰλικρινοῦς διαθέσεως. Μετὰ τὴν προσήκουσαν καὶ δικαίαν προσαγόρευσιν δηλοποιοῦμεν τῇ σῇ θεϊότητι, πῶς ἐμάθομεν παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου καρδινάλεως μεγάλου μαίστορος καὶ αὐθέντου τῆς Ῥόδου, ὅτι ὁ ἐμὸς ἀδελφὸς εὕρισκεται νῦν αὐτοῦ. Ἔφερον γὰρ αὐτὸν οἱ ἄρχοντες τοῦ προρρηθέντος 10 καρδινάλιου, οἵτινες καὶ φυλάττουσιν αὐτὸν νῦν ἐν Ῥώμῃ. Ἐδοξεν οὖν ἡμῖν τοῦτο καλὸν πάνυ καὶ ἐχάρημεν πῶς ἐκατήνητησεν εἰς ὑμᾶς. Δηλοποιοῦμεν λοιπὸν διὰ τῶν παρόντων γραμμάτων ὑμῖν, πῶς ἡμεῖς εἶχομεν συμφωνίαν ἐξ ἀρχῆς μετὰ τοῦ ἀνωγεγραμμένου καρδινάλιου 1656 καὶ μεγάλου μαίστο||ρος, ἵνα κατέχηται καὶ φυλάττεται παρ' αὐτοῦ 15 μετὰ τοῦ τρόπου καὶ τῆς συμφωνίας ἐκείνης ἣν ἐποιησάμεθα πρὸς ἀλλήλους, ἥτις, τηρουμένη παρ' ἀμφοτέρων καὶ μέχρι τοῦ νῦν, αἰτία γέγονε τῆς ἡμετέρας φιλίας. Νεωστὶ δὲ πάλιν ἐποίησάμεθα λόγον περὶ τῆς εἰρημένης συμφωνίας, καὶ ἐθεβαιώθη πάλιν αὕτη παρ' ἡμῶν, ὅπως μὲν ὡς καὶ πρότερον· ὅπερ δὴ γράφομεν καὶ πρὸς τὴν σῇ 20 θεϊότητα, θαρροῦντες ἐξεῖν αὐτὴν τὸ στέργον καὶ παρ' ὑμῶν ὡς μὴ ἀπέδουσαν. Οὐ χάριν ἐπέμψαμεν καὶ τὸν ἡμέτερον πιστὸν σκλάβον τὸν καπιτζήμπασί μας τὸν Μουσταφᾶν μεθ' ἐνὸς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰδεσιμωτάτου καρδινάλιου καὶ μεγάλου μαίστορος, ἵνα δι' αὐτοῦ πληροφορηθέντες πῶς στέργετε καὶ ὑμεῖς τὴν προρρηθείσαν ἡμῶν 25 συμφωνίαν αὐξάνη καθ' ἡμέραν ἡ ἡμέτερα φίλια. Ὅσα γοῦν ἀναγκαστικὰ γένηται ἀποσταλεῖς παρ' ἡμῶν, ὁ πιστότατός μου σκλάβος ὁ Μου-

23. καρδινάλιου ἐκ τοῦ τὸ πρῶτον γραφέντος καρδινάλεως

σταφᾶς ἐμπροσθεν τῆς σῆς μεγαλειότητος, δέξασθε ταῦτα ἀναμφιβόλως ὡς ἡμετέρους λόγους.

Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει Μαίω κῆ ἔται τῆ ἀπὸ τῆς Ἰησοῦ γεννήσεως αὐτῆς.

Β'.

Σουλτάν Μπαγεζήτ χάν θεοῦ χάριτι μέγιστος βασιλεὺς βασιλέων 5 καὶ αὐτοκράτωρ ἀμφοτέρω τῶν ἡπειρῶν, Ἀσίας τε καὶ Εὐρώπης, τῶ τῶν Χριστιανῶν πάντων ὑπερέχοντι πατρὶ καὶ κυρίῳ κυρίῳ Ἰνοκентίῳ· θείᾳ προνοίᾳ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἄκρω ἀρχιερεὶ ἀξιοτάτῳ· σίβας τὸ ὀφελόμενον καὶ εὐνοϊκόν, μεθ' εἰλεκρῆνοῦς διαθέσεως· μετὰ τὴν προσήκουσαν καὶ δικαίαν προσαγόρευσιν, δηλοποιού- 10 μιν τῆ σῆ κυριότητι πῶς διὰ να μανθάνωμεν κατὰ τὸ παρὸν τὰ περὶ τῶν ὑγείων ὑμῶν ἄριστα καὶ να αὐξάνει καὶ σώως φυλάττητε ἢ ἡμετέρα φιλία ἐπέμψαμεν τὸν ἡμέτερον ἄνθρωπον τὸν τζαοῦς Κασίμην πρὸς τὴν σὴν μεγαλῆότητα· εἶδῶκαμεν δὲ αὐτῷ καὶ ἀπὸ τὰ 15 μα καὶ ἔερᾶ οἷα εἶχεν ἀναφέρειν πρὸς ἡμᾶς ὁ καπιτζῆ μπασίς καὶ ἀποκρισιάριος ἡμῶν καθὼν καιρὸν ἐγήρησεν ἀπαυτοῦ. Ἦλθεν γὰρ καὶ εἰδήλωσεν ἡμῖν, πῶς ὀρέγεσται καὶ ἀγαπάτε καὶ πολλᾶ περὶ πολ- 20 λοῦ ἔχετε τὰ ἔερά καὶ θαυ[μα]στὰ πράγματα τοῦ θεοῦ καὶ μεγάλου πρῶφῆτου Ἰησοῦ καὶ δεσπότη Χριστοῦ· ἡμεῖς δὲ χάριτι τοῦ παναγάθου θεοῦ τεοῦτα πολλῶν αγίων τε καὶ πρῶφητῶν πράγματα 25 ἔχομεν ἐν τῷ ἡμέτερῳ χαζηνᾶ· ἐνεκεν τούτου πέμπομεν διὰ τοῦ ἀναγεγραμμένου Κασίμη πρὸς ὑμᾶς ἐκ τῶν θείων καὶ ἔερῶν ὡς ὀνομάζονται ἐν τοῖς Χριστιανοῖς πάθος τοῦ Χριστοῦ τὸν ξύφον ὃν οἱ ἀσεβεῖς Ἰουδαῖοι δι' αὐτοῦ ἐκέντεσαν λέγουσι τὸν Χριστὸν· ὡς καὶ ὁ Εὐαγγελιστῆς μέμνηται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγων ὄψονται εἰς 30 ὃν ἐξέκέντεσαν· εἶχομεν γὰρ αὐτῷ εἰς τὸ χαζηνᾶ ἀπὸ τὰ ἀγνώ- 35 τερα καὶ νῦν ἀπιστήλαμιν το ὑμῖν· λοιπὸν συνελθόντος δὲ τοῦ ἡρη- 40 μίνου Κασήμη τῆ ἡμῶν παρουσίᾳ, μὴ ἀργήσῃ αὐτοῦ ἀλλὰ ἄς βλε^ῖ

(βλέπει; βλέπη;) καὶ τὸν ἐμὸν ἀδελφόν· καὶ ἐπανέλθόντος αὐτοῦ ἐνταῦθα διὰ ταχείως φέρεται ἡμῖν τὰ περὶ τῶν ὑγείων ὑμῶν εἰδιστα μαντάτα, καὶ εὐφραϊνόμεθα· ἔτι καὶ περὶ τῆς τοῦ ἐμοῦ ἀδελφοῦ διαθέσεως δηλώσατε ἡμῖν· ἀνεθέκαμεν αὐτῶν καὶ μερικοὺς λόγους
 5 ἕνα ἀναγγελεῖ αὐτὰ ἐν ὄψει τῆς σῆς ἀρχιερατέας· ἐκεῖνα λέξει ἅπερ αὐτὸν προστάξαμεν· μηνὶ Φεβρουαρίῳ κη ἐγράφη ἐν Κωνσταντινῶν πόλει ἔτη ἀπὸ τῆς Ἰησοῦ γεννήσεως ρ' ὑ' ζ' ἑξῶν· -

Γ'.

Σουλτάν Μπαγιαζήτ χάν θεοῦ χάριτι μέγιστος βασιλεὺς βασιλείων καὶ αὐτοκράτωρ ἀμφοτέρων τῶν ἡπείρων, Ἀσίας τε καὶ Εὐρώπης,
 10 τῷ τῶν Χριστιανῶν πάντων ὑπερέχοντι πατρὶ καὶ κυρίῳ κυρίῳ Ἰνοκεντίῳ θεῖα προνοία τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἄκρω ἀρχιερεὶ ἀξιωτάτῳ σέβας τὸ ὀφειλόμενον καὶ εὐνοϊκὸν μετ' εἰλικρινοῦς διαθέσεως. Μετὰ τὴν προσήκουσαν καὶ δικαίαν προσαγόρευσιν δηλοποιοῦμεν τῇ σῇ ἀρχιερατείᾳ, πῶς ἐπέμψατε πρὸς ἡμᾶς μετ' ὁ κύριον Γεώργιον τὸν Που-
 15 τζάρδον τὸν ἀνεψιὸν σας γράμματα, ἅπερ ἐγράψατέ μας δι' αὐτῶν, τὸ πῶς ἔχομεν φιλίαν καὶ ἀγάπην καὶ οἱ ὄντες Χριστιανοὶ εἰς τὰ ἡμέτερα μέρη, βλέποντες τὴν καθημερινὴν αὐξήσιν τῆς ἡμετέρας φιλίας.
 p.166 ἐπίστευσαν καὶ αὐτοὶ καὶ || εὐφράνθησαν καὶ ἐκάθουνταν ἀναπαυμένοι· τῶρα δὲ ὡς ἠκούσθη, ὅτι ἡ κραταιότης σας μετ' ἐκείνη καὶ
 20 ὑπερβολικὰ φουσάτα ἐστρατεύσατε πρὸς τὰ μέρη τοῦ Αὐλῶνος, ἀκομη καὶ ἡ μεγάλη ἀρμάδα τῆς Πόλεως καὶ τοῦ Αὐλῶνος ἐξέβη ἐξω εἰς τὴν θάλασσαν, ἐδειλίασαν, καὶ ἐλάθασιν ἄκαιρην πρόληψιν, καὶ ἤλθασιν πρὸς ἡμᾶς καὶ ἀναγγείλασιν τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὴν διάθεσιν αὐτῶν. Ἡμεῖς γὰρ ἠξυρόμεν τὸ πῶς αὐτοὶ πρόληψιν κενὴν ἐλάθασιν,
 25 διότι εἰς ἡμᾶς φανερώτατον ἔναι, ὅτι ὁ λόγος καὶ ἡ συμφωνία τῆς σῆς μεγαλειότητος βεβαία καὶ στερεὰ ἔναι ἀναμφισβόλως· ἀμμή διὰ νὰ πληροφορήσωμεν καὶ αὐτοὺς, ἀπιστείλαμεν τὸν προρρηθέντα ἀνε-

10. Τὸ Ἰνοκεντίῳ οὗτ' ἐνταῦθα οὗτ' ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐγγράφου Α' διώρθωσα εἰς Ἰνοκεντίῳ, διότι οὕτω δι' ἐνός ν φέρεται γραφόμενον καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. Α' πρωτοτύπῳ γράμματι τοῦ σουλτάνου 12. τ σέβας 17. καθημερινὴν 21. ἀρμάδα 26. ἀμμή

ψιόν σας πρὸς τὴν κραταιότητά σου, ἵνα βεβαιωθῶσι καὶ τοῦτοι, ἐμά-
θομεν τὰ ἐξ ἀμφοτέρων ὄλα καλῶς. Λοιπὸν ἵνα γινώσκη ἡ σὴ ἀρχι-
ρατεία, ὅτι ὡσαν τὸ ὑπολαμβάνετε ἐσεῖς, οὕτως μένει τοῦ ἡμετέρου
μέρους ἡ συμφωνία καὶ ἡ φιλία βεβαία || καὶ στερεὰ ἀναμφιβόλως φ.167-
μᾶλλον δὲ αὐξάνει καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ φυλάττω καὶ τηρῶ 5
αὐτὴν τόσον, ὅτι δὲν στέργω ποτὲ νὰ γένη μέσον τῆς συμφωνίας μου
τίποτε ἐναντίον αὐτῆς· ἀμμή ἐκεῖνοι οἱ περὶ τὰ μέρη σας ὄντες Χρι-
στιανοὶ, ἔχομεν ἡμεῖς καὶ μὲ τινὰς ἀπ' αὐτοὺς συμφωνίας καὶ συν-
θήκας, ὥστε γὰρ νὰ μηδὲν πράττουσι καὶ αὐτοὶ ἐναντίον αὐτῶν· ἡμεῖς
ἄς τηροῦμεν καὶ φυλάττομεν αὐτάς κατὰ τὴν συνθήειάν μας, ὄχι ἄλ- 10
λέως· τὸ δὲ στράτευμά μας τοῦ ἐφειτεινοῦ χρόνου, ἡ αἰτία καὶ ὁ σκο-
πὸς τοῦτο ἦτον· ἦσαν εἰς τὴν Ἀρβανιτιαν Ἀρβανίταις ἄπιστοι καὶ
ἀνυπόταγοι, καὶ ἐδιέβημεν ἐκεῖ διὰ νὰ τοὺς παιδεύσωμεν. Χάριτι
τοῦ θεοῦ γέγονε τὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν καρδίαν μας, καὶ ἤδη ἐπανελ-
θήκαμεν πάλιν πρὸς τὰ βασίλεια ἡμῶν καὶ ἡ ἀρμάδα τοῦ Αὐλῶνος 15
διὰ τοὺς εἰρημένους Ἀρβανίτας ἐγινεν, ὄχι ἄλλο· καὶ ἤδη ἐπλήρωσε
τὸ ὑπηρετήμαν τῆς, καὶ ὤρισα καὶ ἰδόθη αὐτῇ λύσις, καὶ ἐγύρισεν
εἰς τὸν τόπον τῆς· || ὁ δὲ σκοπὸς καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀρμάδας τῆς Πό- φ.167.
λεως εἶναι διὰ νὰ φυλάττουσι τὰ ἄκρη τῶν παρὰ θεοῦ πεφυλαγμέ-
νων τόπων μας ἀπὸ τοὺς κλέπτας καὶ κουρσαρίους τῆς θαλάσσης· 20
ἕως καὶ τῶρα φυλάττουσιν αὐτά· ἢ· αὐτὸ τὸ ὑπηρετήμα ὤρισθη
αὕτη ἡ ἀρμάδα, ὄχι δι' ἄλλο τίποτες. Λοιπὸν πρέπει καὶ ἡ παρ'
ὑμῶν γινομένη φιλία καὶ συμφωνία νὰ τηρηθῇ καὶ φυλαχθῇ καὶ παρὰ
τοῦ ἡμετέρου μέρους, ὥστε νὰ μηδὲν γένη τίποτε ἐναντίον τῆς συμ-
φωνίας σας οὔτε καὶ ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου γίνεται· ἐτζη νὰ γνωρισθῇ. 25

Ἐδόθη ἐν τῇ αὐλῇ τῆς ἡμετέρας σουλτανικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ Κιο-
πριλῇ Αὐγούστου 17 ἔτι τῷ ἀπὸ τῆς Ἰησοῦ γεννήσεως 946·

Δ'.

Σουλτάν Μπαγιαζίτ χάν θεοῦ χάριτι βασιλεὺς μέγιστος καὶ αὐτο-
κράτωρ ἀμφοτέρω τῶν ἡπειρῶν, Ἀσίας τε καὶ Εὐρώπης· τῷ τῶν
Χριστιανῶν πάντων Ὑπερέχοντι πατρὶ καὶ κυρίῳ, κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ 30

ὄλα·

2. ἀμφοτέρων ἁ καλῶς 7. ἀμμή σὰς διαγραφείσης εἶτα τῆς ὀξείας
8. μὲ 15 (καὶ 22). ἀρμάδα. 16. ἄλλο 18. ἀρμάδας

θεῖα προνοία τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἄκρω ἀρχιερεὶ ἀξιωματῶ· σέ-
 5 θας τὸ ἐπελομενον καὶ εὐνοϊκὸν μεθ' ἐλκρινουὺς διαθήσεως· μετὰ
 τὴν πρῶτηκουσαν καὶ δικαίαν πρὸς ἀγαθούσιν δηλοποιούμεν τῇ σῇ
 μεγαλοτητι πῶς, ὁ πεπιστευμένος ἄνθρωπος τῆς σῆς ἀρχιερατῆας
 10 κύρης Γεώργιος ὁ Ποτζάρδος ἐλθὼν ἐνταῦθα, ἔφερεν μανδάτον περὶ
 τῆς ἡμετέρας ὑγείας καὶ πῶς ἐγένου τῶν Χριστιανῶν πάντων¹ προ-
 στατῆς καὶ ἄκρος ἀρχιερεὺς τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καὶ ἄλλα ἀπ'
 ὅσα ἀνεθήκατε αὐτῷ, ἐδηλοποίησεν ἡμῖν καλῶς. ἤρεσάν μας γοῦν
 πολλὰ καὶ ἐχάρημεν τὰ μέγιστα. Ἄμποτε γοῦν νὰ ὑγιαίνετε, με-
 10 γαλεῖα καὶ με χαραῖς πάντοτε· ἔφερε δὲ καὶ τὴν τιμημένην γρα-
 φὴν τῆς σῆς ὑψηλότητος, ἣτις δειλάθανεν ὡς ἀπὸ προσώπου τῆς σῆς
 ἀρχιερατικῆς ἐξουσίας οὕτως· ὡς ἐπειδὴ μετὰ τοῦ πρὸ ἐμοῦ πάπα,
 ἦν μεταξύ ὑμῶν φιλία καὶ ἀγάπη καὶ συμφωνία, ἐγενόμην δὲ νῦν καὶ
 ἐγὼ προστάγματι θεοῦ τῶν Χριστιανῶν πάντων προστάτης, ὅς ἐναί
 15 καὶ μετὰξὺ ἡμῶν ἀγάπη τε καὶ φιλία· τὴν γὰρ οὖσαν πρότερον φι-
 λίαν καὶ συμφωνίαν, ἰσπερξά την καὶ ἐγὼ· ἡ δὲ συμφωνία ἐκείνη
 ἴστιν αὕτη· ὅπως ἂν τὸν Τζέμην τὸν ἀδελφὸν τῆς σῆς ὑψηλότητος
 ὅστις θεοῦ θελήματι ἴστι νῦν εἰς τὴν ἡμετέραν φύλαξιν τε καὶ τήρη-
 σιν, νὰ φυλάττω αὐτὸν ἀσφαλῶς, εἰς τὴν ἡμετέραν πολιτείαν τε καὶ
 20 ἀρχὴν· καὶ πρὸς ξένον τινὰ, νὰ μηδὲν τον δεῖξω νὰ μηδε δώσω τον
 καὶ ὡς ἐν βραχὺ μῆτε μίγ^α (= μέγα, μέγαν;) αὐθέν^τ (αὐθέντη; αὐ-
 θέντην;) μέτε μικρὸν ἢ ἄλλον τινὰ τὸν τυχόντα, δεῖξω ἢ δώσω αὐ-
 τόν· ἀλλὰ νὰ τηρῆτε καὶ φυλάττεται ὑπ' ἐμοῦ ἀσφαλῶς· πλὴν νὰ
 δίδετε ἡμῖν κατ' ἔτος τὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας τὰ φλωρία διὰ τὰς
 25 ἐξόδους καὶ τὴν φύλαξιν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς σῆς ὑψηλότητος τοῦ Τζέμη·
 ὁποῖαν συμφωνίαν ἰσπερξά ἐγὼ ὁ τῶν Χριστιανῶν πάντων πάπας· καὶ
 στέρξω μέχρις οὗτου καὶ ὑμεῖς δίδετε τὰς συμπεφωνημένας ἐξόδους,
 δηλονότι νὰ δίδετε κατ' ἔτος τὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας φλωρία διὰ
 τοὺς ἐξόδους καὶ τὴν φύλαξιν τοῦ ἡρημένου ἀδελφοῦ ὑμῶν, καὶ ἐγὼ
 30 νὰ φυλάττω αὐτὸν, ὡς ἂν θέλετε ὑμεῖς· πλὴν νὰ ἤμεθεν καὶ ἡμεῖς
 πληροφορημένοι ἀφ' ὑμῶν εἰς τοῦτο· λέγω λοιπὸν καὶ ἐγὼ ὅστις εἰμὶ
 προστάγματι τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου βασιλεὺς πάντων τῶν Μουσουλ-
 μάνων καὶ κύριος γῆς τε καὶ θαλάσσης σουλτάν Μπαγιαζίτ χάν υἱός

¹ Ἡ λέξις πάντων ἄνωθεν μικρότεροις γράμμασι.

τοῦ σουλτάν Μουχάμετ χάν ὅτι τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν φιλίαν
ἰκεῖνην ἣν εἶχομεν μετὰ τοῦ πρώην πάπα, τὴν αὐτὴν φιλίαν καὶ
συμφωνίαν, νὰ ἔχωμεν καὶ μετὰ τῆς σῆς κυριότητος, ὅστις ὑπάρχει
τῶν Χριστιανῶν πάντων πατὴρ τε καὶ κύριος· δηλονότι νὰ στέργωμε
νὰ πέμπωμεν μετὰ τούτου τρόπου καθέκαστον χρόνον, τεσσαρά- 5
κοντα χιλιάδας φλωρία δια τῶν ἐξόδων καὶ τὴν φύλαξιν τοῦ ἑμοῦ
ἀδελφοῦ· καὶ ἐνόσω ἴστασθε ὑμεῖς εἰς τὴν προεῖρημένην συμφωνίαν τε
καὶ ὑπόθεσιν, καὶ νὰ μηδὲν γινετέ τι ἐναντίον τῆς ὁμολογῆμένης
ὑποθέσεως, ὑπόσχομαι καὶ ἐγὼ νὰ μηδὲν θελήσω νὰ ποιήσω ποτὲ
εἰς τὴν σὴν κυριότητα ἢ εἰς τοὺς αὐτῇ ὑπὸ τεταγμένους τόπους τὴν 10
τυχεύσαν βλάβην· μόνον νὰ σώζετε μέσον ἡμῶν φιλία καὶ ἀγάπη·
καὶ μεθ' ἐπιθυμία ἐδέχον μὰς νὰ μηδὲν πέμψωμεν τινὰ, νὰ ποιήσῃ βλά-
βην εἰς τὴν σὴν κυριότητα ἢ εἰς τοὺς τόπους αὐτῆς· ἀμὴ νὰ δίδομεν
το συμπεφωνημένον ἐκεῖνο διὰ τὰς ἐξόδους τοῦ ἀδελφοῦ μου· καὶ
ἐπειδὴ ἰστέργαμεν ἀμφοτέρωθεν τὰς προλεχθέντας συνθήκας καὶ 15
συμφωνίας δεῖ δὲ ταῦτα μεθ' ὀρκους βεβαιώσαι, κατὰ τὴν πάλαι
συνθήκιαν τῶν ἡγαγεμένων ἐν τούτοις, πληροφορίας ἕνεκα τῆς ὑμετέ-
ρας. Λοιπὸν ὁμνύομεν σοι, μα τὸν θεὸν τὸν μέγιστον ὃς ἐποίησε γῆν
τε καὶ οὐρανούς καὶ πάντα τὰ ἐνδεχόμενα τοῦ εἶναι, πρὸ νοήσας τὴν
ζωὴν αὐτῶν κατὰ τὴν θέουσαν χρείαν αὐτῶν· ὅτι ἐνόσω μένει ἐν τῇ 20
γενομένη παρ' ἡμῶν κοινῶς συμφωνίᾳ ἢ σῆ κυριότης, μήτε ἀφ' ἡμῶν
μήτε ἀπὸ τῶν ἡμετέρων πασιάδων μήτε ἀπὸ τινος ἄλλου τῶν ἡμῶν
ὑπὸ τεταγμένων γενήσεσθαι τινὰ βλάβην πρὸς αὐτὴν ἢ πρὸς τοὺς
αὐτῇ ὑπὸ τεταγμένους τόπους· ἀλλὰ ὑπόσχομεθα μένειν ἐν τῇ ἀνά-
γεγραμμένη συμφωνίᾳ, δηλονότι νὰ πέμπομεν καθέκαστον χρόνον 25
ἐκεῖνο ὅπερ ἰσυμφωνήσαμεν, ἕνεκα τῶν ἐξόδων τῶν γινομένων εἰς τὸν
ἑμὸν ἀδελφόν, καὶ ἄλλως νὰ μηδὲν ποιοῦμεν ὁμοίως καὶ ἡ σῆ με-
γαλότης νὰ τηρεῖ τὴν αὐτὴν καὶ ὁμοίαν διάθεσιν, καὶ νὰ κατέχη
καὶ φυλάττῃ τὸν ἑμὸν ἀδελφόν κατὰ τὴν συμφωνίαν, ἣν εἶπομεν·
καὶ ἔτι νὰ τηρῇ καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα ἡμεῖς ἐτάξαμεν νὰ τη- 30
ροῦμεν πρὸς αὐτόν· ἐπέμψαμεν δὲ κατὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ συμπεφω-
νημένον ἐκεῖνο· ἐνόσαντες καὶ τὸν ἡμέτερον πιστὸν ἄνθρωπον τὸν
Κασήμην μετὰ τοῦ ἡρημένου κυροῦ Γεωργίου τοῦ Πουτζαρδοῦ, καὶ
πέμπωμεν πρὸς ὑμᾶς· πλὴν τὸ τὸ συμπεφωνημένον ἐκεῖνο τὸ ἀνο-
θεν γεγραμμένον, νὰ το ἀφίνωσιν εἰς τὸ [ὑ]μέτερον Καστέλον Νόβον 35

καὶ νὰ εὐρεθῆ πρῶτον μετὰ τῆς σῆς κὺριότητος διὰ νὰ ὑμῶσιντε καὶ ὑμεῖς ἐνόπθωρον αὐτοῦ καὶ νὰ δώσιντε πρὸς αὐτὸν ἀσφάλῃαν γεγραμμένην εἰς τὰς γενομένας μεταξὺ ἡμῶν συμφωνίας, πληροφορίας ἕνεκά τε, καὶ ἡμετέρας· πέμψιντε δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ ἀνθρώπους καλοῦς διὰ
 5 νὰ παρ(αδω)σουσιν οἱ ἡμέτεροι πρὸς αὐτοῦς τὸ συμπεφωνημένον ἐκεῖνο. Ταῦτα γὰρ γράφομεν πρὸς ὑμᾶς. ἄμποτε δὲ νὰ ὑγιαίνωσι ἡ σῆ κυριότης καὶ μεγαλειὰ ἔχωσι διὰ παντῶς, εἰδόθη ἐν τῇ Κωνσταντινου πόλει ἐν τῇ αὐλῇ τῆς ἡμετέρας σουλτανικῆς ἐξουσίας κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς τοῦ Ἰησοῦ γεννήσεως α' ὕ' ἴ' γ' ἔτος μηνὶ Ἀπριλίῳ ια'·"

Ε'

- 10 Σουλτάν Μπαγιαζήτ χάν θεοῦ χάριτι βασιλεὺς μέγιστος καὶ αὐτοκράτωρ ἀμφοτέρων τῶν ἡπείρων, Ἀσίας τε καὶ Εὐρώπης, τῶ τῶν Χριστιανῶν πάντων [ὑπερίχοντι] πατρὶ καὶ κυρίῳ, κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ, θείᾳ προνοίᾳ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἀκρῶ ἀρχιερεὶ ἀξιωτάτῳ σέβας τὸ ὀφειλόμενον καὶ εὐνοϊκὸν μετ' εἰλικρινοῦς διαθέσεως.
- 15 Μετὰ τὴν προσήκουσαν καὶ δικαίαν προσαγόρευσιν δηλοῦμεν τῇ σῇ ἀκρῶ ἀρχιερατείᾳ, πῶς εἰδεξάμεθα παρὰ τοῦ παπᾶ Λινάρδου γραφὴν τῆς σῆς κυριότητος, καὶ ἐμάθομεν περὶ τῶν ὑγειῶν αὐτῆς, καὶ ἠυφράνθημεν τὰ μέγιστα, ἄμποτε δὲ νὰ ὑγιαίνῃ ἡ σῆ μεγαλειότης ἐν ἀγαλλιάσει καὶ εὐφροσύνῃ αἰεὶ:·
- 20 Ἐδόθη ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῇ αὐλῇ τῆς ἡμετέρας σουλτανικῆς ἐξουσίας κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς Ἰησοῦ γεννήσεως α' ὕ' ε' ἔτος μηνὶ Ὀκτωβρίου κ' η'·

Τὰ γράμματα ταῦτα εἶνε πολλοῦ λόγου ἀξία οὐ μόνον ὑπὸ τὴν γλωσσικὴν ἔποψιν ὡς προστιθέμενα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστολογραφίας τῶν σουλτάνων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν σπουδαιότητα. Ἀλλ' ὅπως αὕτη καταδειχθῆ, εἶνε ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν τὰς σχέσεις τοῦ Βαγιαζήτ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Ἰζέμ καὶ τὴν παπικὴν αὐλὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Ἰννοκεντίου Η' καὶ τὰ πρῶτα τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' Βοργία.

Ἡ κατάπληξις ἦν προεχέλασεν ἐν τῇ Ἑσπερία ἢ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως μόνον μέχρι τινὸς ἐξήγειρεν ἐκ τοῦ ληθάργου τὴν Δύσειν. Διὸ βλέπομεν τὰς προσπάθειάς τῶν παπῶν, ἀναλαμβάνοντων τὴν κήρυξιν σταυροφορίας, ἢ τελείως ναυαγούσας ἢ ἀνεπαρκῶς μόνον ἐπιτυγχανούσας, ἰδίως ἐπὶ τοῦ πάπα Καλλίστου Γ' (1455-1458). Πολὺ δὲ μᾶλλον τῶν ἐνεργειῶν τῶν παπῶν ἐν τῇ Δύσει ἢ ἐπικίνδυνος αὐξήσις Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ ἐφάνη ἀναχαιτιζομένη ὑπὸ τῶν μεριμνῶν, εἰς ἃς ἐνέβαλλεν αὐτὸν ὁ Τουρκομάννος σοφῆς τῆς Περσίας Οὐζούν-Χασάν, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου Καίτμπεη ὡς καὶ ὑπὸ τῆς δεξιότητος καὶ γενναιότητος, μεθ' ἧς ἀντεπεξῆλθε πρὸς τὰ τουρκικὰ ὄπλα ὁ μέγας μάγιστρος τῶν Ἰωαννιτῶν τῆς Ῥόδου Πέτρος d'Aubusson. Ἐν τούτοις δὲ ἢ ὑπὸ τοῦ Κυδίκ Ἀχμέτ πασσᾶ τῇ 11 Αὐγούστου 1480 ἐπελθοῦσα ἄλωσις τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ Ὑδροῦντος ἐφαίνετο παρασκευάζουσα δι' αὐτοὺς τοὺς ἐν τῇ Δύσει φίλους καὶ συμμάχους τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐχθρῶν τοῦ Μωάμεθ κινδύνους, οὓς ἀνεχάιτισε πρὸς ὦραν ὁ ἐπισυμβᾶς μετ' οὐ πολὺ, τῇ 3 Μαΐου 1481, αἰρνίδιος θάνατος τοῦ Μωάμεθ, ἐν ᾧ παρεσκεύαζε τὴν ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἡγεσίαν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ῥόδου.

Καὶ ἢ μὲν παρασκευαζομένη νέα κατὰ τῶν Τούρκων σταυροφορία τῆς Δύσεως ἐναυάγησε τοῦτο μὲν ἐνεκα τῆς διασπάσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, τοῦτο δ' ἐνεκα τῆς ἀθαρσοῦς καὶ ἀλλοπροσάλλου πολιτείας τοῦ πάπα Δ' Σίξτου (1471-1484), ὃν ἤρκεσε νὰ ἐνθαρρύνῃ ἢ ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀπαλλαγὴ τοῦ Ὑδροῦντος.

Ἄλλ' ὅ τι ἐφαίνετο μὴ δυναμένη νὰ κατορθώσῃ ἢ Δύσις ὑπὲρ ἑαυτῆς, ἀποκρούουσα ἀπωτέρους κινδύνους, ἐπήγαγεν ἀπροσδοκῆτως ἢ ἐν αὐτῇ τῇ Πύλῃ διχόνοια καὶ ὁ ἀδελφικὸς πόλεμος τῶν υἱῶν τοῦ Μωάμεθ. Ὁ Πορθητὴς θνήσκων εἶχε καταλίπει δύο υἱοὺς, τὸν Βαγιαζίτ καὶ τὸν Τζέμ. Καὶ κατέ-

λαβε μὲν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ τὸν θρόνον ὁ Βαγιαζίτ, ἀλλ' εἶχεν εὐλόγους ἀνησυχίας περὶ τῶν διαθέσεων τοῦ Τζέμ, ὅστις εἶχε γεννηθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 17 Δεκεμβρίου 1459 ἐκ μητρὸς ἀγνώστου τὸ ὄνομα, ὀρμωμένης δ' ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῆς Σερβίας, ἑξαδέλφης δὲ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Ματθαίου Κορβίνου ¹. Ἡδὴ δὲ ζῶντος τοῦ πατρὸς ἔτυχεν ὁ Τζέμ πολλῆς αὐτοῦ εὐνοίας καὶ τιμῶν, ἰναδειχθεὶς μὲν μόλις δεκαέτης τῷ 1469 διοικητῆς τῆς Κασταμονῆς ², ἔπειτα δ' ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν δεκαπέντε τῆς Καραμανίας ³, τῷ δὲ 1468 λαβὼν τὴν ἐντολὴν τῆς διαπραγματεύσεως εἰρήνης μετὰ τοῦ μεγάλου μαγίστρου τῆς Ῥόδου ⁴. Ἀμα δὲ τῷ θανάτῳ τοῦ πατρὸς, ἀπροκαλύπτως ἀντέταξεν ὁ Τζέμ τὰς περὶ τῆς ἀρχῆς ἀξιώσεις αὐτοῦ εἰς τὸν δι' ὑποχωρήσεων πρὸς τοὺς γενιτσάρους καταλαβόντα τὸν θρόνον Βαγιαζίτ. Καὶ ἦτο μὲν πρεσβύτερος ὁ Βαγιαζίτ, ἀλλ' εἶχε γεννηθῆ ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς τοῦ Μωάμεθ, τοῦ Μουράτ· διὸ ὁ Τζέμ ἐθεώρει ἑαυτὸν ἔχοντα πλείονα δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἅτε ὢν πορφυρογέννητος. Ἄλλως δὲ προφανῆς ἐνομιζέτο ἔτι ζῶντος τοῦ Μωάμεθ ἢ πρὸς τὸν νεώτερον υἱὸν ἐπίδειξις μείζονος εὐνοίας, στηριζομένη τοῦτο μὲν εἰς τὴν μεγάλην πολυτεκνίαν τοῦ Βαγιαζίτ, τοῦτο δ' εἰς τὴν μεγαλειτέραν τόλμην καὶ γενναιότητα τοῦ Τζέμ ⁵.

Πράγματι δ' ὁ Τζέμ εὐθὺς ἅμα τῷ ἀγγέλματι τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς Μωάμεθ, ἀθροίσας μικρὰν στρατιάν, ὥρμησεν ἐκ τοῦ Ἰκονίου, ὅπου διέτριβεν, ἐναντίον τῆς Προύσης, καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς ἀρχαίας ταύτης ἐν Ἀσίᾳ ὀθωμανικῆς πρωτεύουσας. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι καὶ ἡ φρουρὰ τῆς

¹ *L. Thuasne* Djem - sultan . . . d'après les documents originaux en grande partie inédits. Ἐν Παρισίοις. 1892 σ. 2.

² *Seadeddin* αὐτόθι σ. 4 ἐν σημ. 1.

³ Αὐτόθι σ. 11.

⁴ Αὐτόθι σ. 12 κ. ι.

⁵ Ἴδε τὰς μαρτυρίας τοῦ *Viateur*, τοῦ *Angiolello* καὶ τοῦ *Casauri* παρὰ τῷ *Thuasne* ἐνθ' ἂν. σ. 31 σημ. 1 καὶ 2.

Προύσης προθύμως προσεχώρησαν εἰς τὸν Τζέμ, νικήσαντα σῶμα ἐκ διςχιλίων γενιτσάρων, προχείρως ἀποσταλὲν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ, καὶ ἀνέφξαν τὰς πύλας τῆς πόλεως εἰς τὸν νικητὴν. Ἀλλ' ἅμα τῇ κατ' αὐτοῦ προχωρήσει τοῦ ἀδελφοῦ ὁ Τζέμ, προέτεινεν εἰς αὐτὸν συνδιαλλαγὴν, ἀρκούμενος εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἀσίας μετὰ τὴν Προῦσαν ὡς πρωτεύουσαν καὶ ἀφίνων εἰς τὸν Βαγιαζίτ τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν κτήσεις. Ἀλλ' ὁ Βαγιαζίτ ἀπέκρουσε τὰς γενομένας προτάσεις, ἀπαντήσας εἰς τὴν πρεσβείαν τοῦ Τζέμ, ἧς ἠγεῖτο ἡ θεία τοῦ Μωάμεθ Σελδσοῦκ-χατοῦν, ὅτι δὲν ὑπάρχει συγγένεια μεταξὺ τῶν βασιλέων. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης τῇ 22 Ἰουνίου 1481¹ παρὰ τὸ Γενισέρ κατὰ τὰ βορειοανατολικὰ τῆς Προῦσης μεταξὺ τῶν στρατιῶν τῶν ἀντιπάλων ἀδελφῶν ὁ Τζέμ, ἠττήθη, συντελεσάσης εἰς τὴν ἡτταν ταύτην οὐ μόνον τῆς γενναιότητος τῶν ὑπὸ τὸν Βαγιαζίτ ἀγωνισθέντων, ἀλλὰ καὶ τῆς προδοσίας τινῶν τῶν συμμαχομένων μετὰ τοῦ Τζέμ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔφυγεν ὁ ἠττημένος εἰς Ἰκόνιον, ἀλλὰ, διωκόμενος ὑπὸ τοῦ νικητοῦ κατὰ πόδας, ἐτράπη πρὸς νότον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τέλος κατέφυγεν εἰς Κάϊρον πρὸς τὸν σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου Καίτμπεην.

Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο, ὅτι ὁ Τζέμ, συμπράττων μετὰ τοῦ ἐκπτώτου ἡγεμόνος Καραμανίας Κασίμπεη, ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Βαγιαζίτ διακειμένου, ἐπωφελοῦμενος δὲ τὰς ὑπολοίπους ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ συμπαθείας καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου, ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ οὐκ ἄνευ ἐπιτυχίας τὸν πόλεμον πρὸς τὸν ἀδελφόν. Ἀλλ' ὅτε ταῦτα σκοπῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν νότιον Ἀσίαν, κρυπτόμενος εἰς τὰς δυσχωρίας τοῦ Ταύρου, κατεδείχθη μετ' οὐ πολὺ, ὅτι τὰ

¹ Ἡ ἡμερομηνία αὕτη εὔρηται παρὰ τῷ *Hammer* *Geschichte des osmanischen Reiches*. Ἐν Πίστη. 1828 Τόμ. Β' σ. 256 καὶ *Zinkeisen* *Geschichte des osmanischen Reiches*. Ἐν Γώθρ. 1854 Τόμ. Β' σ. 477. Ἀλλ' ἴδε *Thiasse* *ibid* ἄν. σ. 37 σημ. 2.

Ε. ΠΑΥΛΟΣ Κ.Τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

πράγματα μετετραπήσαν, καὶ ἠναγκάσθη, πειθόμενος εἰς τὸν Κασίμπεην, νὰ τραπῆ νέας ὁδοῦς, ἐπιζητῶν τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ διὰ συνεννοήσεως πρὸς τὸν D'Aubusson. Ἐπλευτε λοιπὸν εἰς τὴν Ῥόδον, ἀφ' οὗ μετὰ προηγηθείσας διαπραγματεύσεις ἐβεβαιώθη περὶ ἀσφαλείας καὶ φιλοξένου ὑποδοχῆς. Ἄλλ' ἐν τούτοις παρὰ τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν τιμητικωτάτην καὶ μεγαλοπρεπῆ ὑποδοχὴν ὁ Τζέμ δὲν ἔτυχε τῆς προσδοκωμένης παρὰ τῶν Ῥοδίων ἱπποτῶν βοήθειας ἐναντίον τοῦ Βαγιαζίτ. Ἐξακολουθουσῶν δὲ τῶν πρὸς τοῦτον περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων τῶν Ἰωαννιτῶν, ὁ D'Aubusson ἔκρινεν ἐπιβαλλόμενον νὰ πείσῃ τὸν Τζέμ, ὅπως μεταναστεύσῃ εἰς τινὰ τῶν ἐν Γαλλίᾳ κτήσεων τοῦ τάγματος, παραδίδων εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον ἔγγραφον, δι' οὗ ὠμολόγει, ὅτι ἀπήργετο εἰς τὴν Γαλλίαν αὐτοπροαιρέτως καὶ μετὰ θερμᾶς αὐτοῦ παρακλήσεις πρὸς τὸν D'Aubusson καὶ καθιστάνων αὐτὸν πληρεξούσιον, ὅπως διαπραγματευθῆ τὰ καθ' ἑαυτὸν μετὰ τοῦ σουλτάνου. Οὕτω δὲ πράγματι ὁ Τζέμ ἀπέπλευσεν ἐκ Ῥόδου τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1482, τριάκοντα καὶ πέντε ἡμέρας μετὰ τὸν εἰς τὴν νῆσον κατάπλουν.

Ἐν αὐτῷ τῷ συμφέροντι τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν ἐνέκειτο ἀντὶ τῆς συνδιαλλαγῆς τοῦ Τζέμ καὶ τοῦ Βαγιαζίτ πολὺ μᾶλλον ἢ ἐξακολούθησις τῆς εἰς τὸν σουλτᾶνον ἐπισείσεως τοῦ ἀδελφοῦ ὡς φοβήτρου. Διὸ πλὴν τῆς μετ' οὗ πολὺ, τῆ 7 Δεκεμβρίου 1482, ὑπογραφείσης ὀριστικῆς συνθήκης μεταξὺ τοῦ Βαγιαζίτ καὶ τοῦ D'Aubusson ὠμολογήθη αὐθημερόν ἰδία συμφωνία περὶ τοῦ Τζέμ (Τζητζήμη, Ζιζήμη), καθ' ἣν ὁ μὲν μέγας μάγιστρος ἀνέλαβε νὰ διαφυλάττῃ καὶ διατηρῆ αὐτὸν κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε μηδεμίαν νὰ ὑφίσταται ἀνησυχία τοῦ Βαγιαζίτ¹, ὁ δὲ σουλτᾶνος ὑπεχρεώθη νὰ στέλλῃ καθ'

¹ *Νὰ ἔχη πᾶσα ζωὴν καὶ φύλαξιν, διὰ νὰ λείπουν τὰ σκάνδαλα καὶ ἀγλήσας, κατὰ ποῦ θέλει ἢ καθαρὰ φίλα καὶ ἢ ἀληθινὴ εἰρήνη εἰς τὴν ζωὴν μας, κατὰ τὸν ἄρκον ἡμῶν ὅπου ἐβάλαμεν εἰς τὸ καλὸν τέλος τῆς ἀγάπης, νὰ μηδὲν ἔχη ἢ*

ἐκαστον ἔτος τὴν πρώτην Αὐγούστου χάριν συντηρήσεως τοῦ Τζέμ ὠρισμένον ποσόν¹. Τὰ γράμματα δὲ ταῦτα λέγονται ἐν τῇ συνθήκῃ καὶ οὐστὶ μεταγενεστέροις ἐγγράφοις τοῦ D'Aubusson² ἀνερχόμενα εἰς τεσσαράκοντα καὶ πέντε χιλιάδας χρυσῶν βενετικῶν δουκάτων· τὸ αὐτὸ δὲ ποσὸν ἀναγράφει καὶ ὁ σύγχρονος ἐν Ρώμῃ διαμένων ἀντιπρόσωπος τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν Γουλιέλμος Caoursin³. Ἄλλ' ἄλλαι πηγαί, ὡς οἱ Ἰταλοὶ χρονογράφοι Μαρίνος Σανούτος καὶ Lettera⁴, ἀναγράφουσι μόνον τεσσαράκοντα χιλιάδας δουκάτων, καθ' ἃ καὶ τὰ τρία τελευταῖα τῶν εἰς τὰ κατὰ τὸν Τζέμ ἀναφερομένων ἐγγράφων τοῦ D'Aubusson, χρονολογούμενα κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς συνθήκης, τὸ 1482 καὶ τὸ ἐπόμενον 1483⁵. Ἐκ τούτου ἐξάγεται, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον συμφωνήθησαν πράγματι 45000, εἴτα δὲ μετὰ βραχὺ δι' ἄγνωστον ἡμῖν λόγον τὸ ποσὸν περιορίσθη εἰς 40000, ὅσα καὶ τὰργότερον, καθ' ἃ θέλομεν ἰδεῖ, εἰς τοὺς πάπας ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ στελλόμενα χάριν συντηρήσεως καὶ φυλάξεως τοῦ Τζέμ. Ἐκ μυστικῆς δὲ ἴσως συμφωνίας παραλαβῶν μαρτυρεῖ ὁ ἱστοριογράφος τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν Bosio⁶, ὅτι τῶν ἀρχῆθεν συμφωνηθέντων 45000 δουκάτων τὰ μὲν 35000 ὠρίσθησαν χάριν συντηρήσεως τοῦ Τζέμ, τὰ δὲ 10000 ἐπεφυλάχθησαν εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον χάριν ἰδίου

αὐθεντία σου ἐμπόδιον ἢ ζημίαν διὰ τὴν ἀφορμὴν αὐτοῦ, οὔτε στερίας οὔτε θαλάσσου ἔνεκεν τούτου κατὰ τὸ ἐγγραφον τῆς συνθήκης, ἀπαλλασσόμενον τῶν ἐν αὐτῷ ἀνορθογραφικῶν. Miklosich-Müller ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 321. Ζαμπέλιος ἐν Πανδώρα Τόμ. Γ' (1855-6) σ. 567.

¹ Miklosich-Müller ἐνθ' ἀν. σ. 321, 323. Ζαμπέλιος ἐνθ' ἀν. σ. 567-8.

² Miklosich-Müller ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 323, 325. Ζαμπέλιος δ' ἐν Πανδώρα Τόμ. Γ', σ. 568-9.

³ De celeberrimo foedere cum Thurcorum Rege Bagyazit per Rhodios inito ἐν τῷ τοῦ Johannis Burchardi Diarium ἐκδ. Thuasne Τόμ. Α' σ. 544.

⁴ Μαρίνου Σανούτου σ. 1244. Lettera σ. 231 κατὰ τῶν Zinkeisen Geschichte des osmanischen Reiches Τόμ. Β' σ. 482 σημ. 1.

⁵ Miklosich-Müller ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 329, 330. Ζαμπέλιος η' καὶ θ' ἐν Πανδώρα Τόμ. Γ' σ. 570-1.

⁶ Istoria della sacra religione di San Giovanni Gerosolimitano. Ἐν Ρώμῃ. Ἐκδ. 6'. 1621-1632. Τόμ. Α' σ. 544.

Εν. Δ. Π. Σ. Κ. Τ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ὀφέλους (in utile suo particolare). Ταῦτα δ' ἐπαναλαμβάνονται καὶ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ περιηγητοῦ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος Breydenbach¹. Λέγεται δὲ περὶ τῶν χρημάτων τούτων ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ D'Aubusson, ὅτι ἐστέλλοντο διὰ ταῖς ἐξόδας καὶ βλέπῃσιν (ἢ βλέπῃαν ἢ βλεπωσύνην) ἢ διὰ τροφήν καὶ βλεπωσύνην ἢ δι' ἐξόδας καὶ τροφήν καὶ βλεπωσύνην τοῦ Τζέμ.

Ἀπελθὼν δὲ ὁ Τζέμ ἐκ Ῥόδου ἀπέβη τῇ 15 Ὀκτωβρίου 1482 εἰς Βιλλαφράγκαν τῆς Σαβαυδίας, καὶ, ἐξ αὐτῆς ἀχθεῖς τὴν ὕστεραιάν εἰς Νίκαιαν, μετὰ τετράμηνον ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διαμονὴν ἤρχισε μεταφερόμενος ἀπὸ τόπου εἰς τόπον τῆς Σαβαυδίας τὸ πρῶτον καὶ τῆς Γαλλίας ἔπειτα ὑπὸ τὴν φύλαξιν ἀντιπροσώπων τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν δίκην αἰχμαλώτου, ἔφ' οὗ μάλιστα χρόνου ἐστερήθη δολίως ἀρχομένου τοῦ 1484 τῶν ἐξ Ἀσίας ἀκολουθησάντων αὐτῷ τριάκοντα συνοδῶν, ἀπαχθέντων εἰς Ῥόδον. Διῆλθον δὲ οὕτως ἐπτὰ ὄλα καὶ ἡμισυ διὰ τὸν Τζέμ ἐπώδυνα καὶ περιπετειώδη, ἐν μέρει δὲ μεστὰ μυθιστορικῶν ἐπεισοδίων ἔτη. Κατὰ τὸν μακρὸν δὲ τοῦτον χρόνον ὁ μὲν Βαγιαζίτ, εἰρηνεύσας μετὰ τῆς Βενετίας, ἐπειράθη μάτην νὰ πείσῃ αὐτήν, ὅπως ἀναλάβῃ αὐτὴ ἀντὶ τοῦ D'Aubusson τὴν φρούρησιν τοῦ Τζέμ χάριν μείζονος ἀσφαλείας², αὐτὸς δὲ ὁ Τζέμ εἰς παντοίας προέβη ἀποπειρας φυγῆς ἢ ἀλλοίας ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοὺς Ἰωαννίτας αἰχμαλωσίας, πολλοὶ δὲ τῶν Εὐρωπαϊῶν ἡγεμόνων, ἰδίως δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Ματθαῖος Κορβίνος καὶ ὁ τῆς Νεαπόλεως Φερράνδος, ἐπεδίωκον παντὶ σθένει τὴν ἀπόκτησιν τοῦ Τζέμ, ὅστις θὰ ἦτο δι' αὐτοὺς κεφάλαιον πολύτιμον πρὸς προαγωγὴν τῶν ἰδίων συμφερόντων ἀπέναντι τοῦ Βαγιαζίτ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀντίπαλος τοῦ Φερράνδου πάπας Σίξτος Δ' ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 1484 νὰ φιλοδοξῇ τὰπὸ τῆς ὑπ' αὐτοῦ κρατήσεως τοῦ Τζέμ προς-

¹ Παρὰ *Thuasne* ἰνθ. ἀν. σ. 87 ἐν σημ.

² *Thuasne* ἰνθ. ἀν. σ. 106. Πρὸς, σ. 125.

δοκώμενα πολιτικά ὠφελήματα. Ὁ δὲ D'Aubusson, ἐν ἄλλως ἐσαγήνευσεν τὰ γενναῖα φύλακτρα τοῦ σουλτάνου χάριν τοῦ ἀδελφοῦ, ἐφ' ὅσον μὲν εὐωδοῦτο ἢ μετὰ τοῦ Βαγιαζίτ συνθήκη, ἐπιτρέπουσα τὴν ἀκώλυτον ἐξάσκησιν τῶν συμφερόντων τοῦ τάγματος τῶν Ροδίων ἱπποτῶν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς Μεσογείου ἀπὸ τῆς τουρκικῆς θαλασσοκρατίας, πάντοτε παρένεδαλλεν ἐμπόδια εἰς τὴν ἀπὸ τῶν ἐν Γαλλίᾳ ἱπποτικῶν κτήσεων ἀπομάκρυσιν τοῦ Τζέμ, μᾶλλον δ' ἐφαίνετο κλίνων μέχρι τινὸς εἰς παραχώρησιν τοῦ Τζέμ πρὸς τὸν σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου, φοβούμενον πόλεμον παρὰ τοῦ Βαγιαζίτ, καὶ εἰς τοῦτον δ' ὁμῶς ἠρνήθη ἔπειτα νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἄλλ' ὅτε ὁ Βαγιαζίτ περιῆλθεν εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς τὸν σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου Καίτμπεην καὶ ὁ D'Aubusson ἤρχισεν ὑποπεύων ἐνδεχομένην ἐπίθεσιν τοῦ Βαγιαζίτ ἐναντίον καὶ τῆς Ῥόδου, μετὰ θαρραλεωτέρας ἀποφάσεως ἐτράπη ὁ D'Aubusson εἰς τὴν σκέψιν τῆς παραδόσεως τοῦ Τζέμ εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Σίξτου πάπαν Ἰννοκέντιον (1482-1492), προτιθέμενον νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν κατὰ τοῦ Βαγιαζίτ. Ἐκτοτε δὲ καὶ μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν δύο σουλτάνων ἐξηκολούθησαν ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι αἱ ἐνέργειαι τοῦ πάπα καὶ κατέληξαν τέλος μετὰ μακροτάτας διαπραγματεύσεις, τὴν ἐπίλυσιν πολλῶν δυσχερειῶν καὶ τὴν ἐπίτευξιν μεγίστων ἀνταλλαγμάτων, παραχωρηθέντων ὑπὸ τοῦ πάπα εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον καὶ τὸ τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν, εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου ὑπερευδοκίμησιν ἀπάντων τῶν λοιπῶν ἀνταπαιτητῶν τοῦ Τζέμ. Ἐφθασε δὲ τέλος οὗτος τῇ 13 Μαρτίου 1489 εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἔγεινε δεκτὸς πανηγυρικῶς καὶ ἐν μεγάλῃ πομπῇ

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐν Ῥώμῃ διατριβὴ τοῦ Τζέμ πᾶν ἄλλο ἦτο ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς προτέρας αἰχμαλωσίας, μᾶλλον δὲ πικροτέρα αὐτῆς συνέχεια. Ὁ δυστυχὴς ἀδελφὸς τοῦ Βαγιαζίτ ἐξηκολούθει χρησιμεύων χάριν τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως ὡς φόβητρον τοῦ σουλτά-

νου. Καὶ ἡ μὲν διάσπασις καὶ ἀντιζηλία τῶν Ἑσπερίων ἡγεμόνων ἦγε τὸν Τζέμ εἰς τὸν κίνδυνον ἐπανειλημμένων ἀποπειρῶν φόνου αὐτοῦ, ἡ δ' ἐπελθούσα ἀποτυχία τῆς σχεδιαζομένης ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου σταυροφορίας προσήγγιζε τὸν πᾶπαν πρὸς τὸν σουλτᾶνον καὶ καθίστανε βαρυτέραν μὲν τὴν ὀμηρείαν, ὁσημέραι δὲ ὑπὸ νέους ὄρους ἐπικίνδυνον τὴν ἐν Ἰταλία διαμονὴν αὐτοῦ.

Ἐν ταῦτοις δὲ ἀρχομένου τοῦ Αὐγούστου 1490 ἡ λύπη τοῦ Ἰννοκεντίου ἐπὶ τῇ προφανεῖ ἀποτυχίᾳ τῆς ἐνώσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων χάριν ἀντιτάξεως αὐτῶν ἐναντίον τοῦ Βαγιαζίτ εἶχε κλονήσει αἰσθητῶς τὴν ἄλλως ἐπισφαλῆ αὐτοῦ ὑγείαν. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἠγγέλθη ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μέλλουσα ἔλευσις ἀπεσταλμένου τοῦ σουλτάνου, τοῦ Μουσταφᾶ, ὅστις καὶ ἀφίχθη πράγματι εἰς Ῥώμην τῇ 30 Νοεμβρίου, φέρων ἐπιστολὴν τοῦ Βαγιαζίτ. Ῥητῶς δ' ἀναγράφεται, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἦτο γεγραμμένη ἑλληνιστὶ καὶ ὅτι μεταφρασθεῖσα λατινιστὶ ἀνεγνώσθη μεγάλη τῇ φωνῇ ὑπὸ τοῦ διερμηνεύως. Προτίθεται δὲ περὶ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς, ὅτι ἐν αὐτῇ ἔλεγεν ὁ σουλτᾶνος, ὅτι ἐχαιρέτιζε τὸν πᾶπαν καὶ παρεκάλει αὐτὸν νὰ κρατήσῃ ἐν Ῥώμῃ τὸν Τζέμ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους τοὺς ὁμολογηθέντας μετὰ τοῦ μεγάλου μαγίστρου τῆς Ῥόδου. Πρὸς τοῦτο δ' ἀπέστειλε τὸν πιστὸν δοῦλον Μουσταφᾶν, ὅπως βεβαιωθῇ, ὅτι ὁ πᾶπας ἔστεργε τὴν προρρηθεῖσαν συμφωνίαν χάριν αὐξήσεως τῆς μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης φιλίας. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἧς ἡ ἀνακοίνωσις ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ τῶν περὶ τοῦ Τζέμ συνεννοήσεων μεταξὺ τοῦ Ἰννοκεντίου καὶ τοῦ Μουσταφᾶ, ὅστις ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἐν Ῥώμῃ παρουσίας αὐτοῦ εἶδε προσωπικῶς καὶ αὐτὸν τὸν Τζέμ καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι οὗτος ἔζη καὶ ἐκρατεῖτο ἀσφαλῶς ἐν τοῖς ἀνωτέροις δώμασι τοῦ Βατικανοῦ ὑπὸ τοῦ πᾶπα, ἦτο γνωστὴ μέχρι τοῦδε μόνον ἐν λατινικῇ μεταφράσει. Καὶ παρὰ μὲν τῷ Baluze¹, τῷ Hartmann

¹ Miscellanea Τόμ. Α' σ. 517 παρὰ *Thiaspe* ἰνθ' ἀν. σ. 277 σημ. 1.

Schedel¹ καὶ τῷ Angiolello² φέρει ἡμερομηνίαν 20 Μαΐου, παρὰ δὲ τῷ Sigismondo de Conti³ 17 Μαΐου. Ἡ ἐπιστολὴ δὲ αὕτη εἶνε προφανῶς αὕτη ἐκείνη, ἧς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἐξέδωκ' ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. Α' ἐκ τῆς Vallicelliana τῆς Ῥώμης, ἐν ἧ ἔχουμεν ἀντίγραφον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, ἴσως διωρθωμένου ἐν τισὶν ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν, καθ' ἃ καὶ αἰ ὑπ' ἀρ. Γ' καὶ Ε' ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ, περισωζόμεναι, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῆς παραβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰ πολὺ ἀνορθογραφότερα πρωτότυπα γράμματα τοῦ Βαγιαζίτ τὰ περισωθέντα μὲν ἐν τῇ Ἀμβροσιακῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μεδιολάνου, ἐκδοθέντα δ' ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. Β' καὶ Δ'. Ἐκ δὲ τοῦ τέλους τοῦ ἑλληνικοῦ τούτου κειμένου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαγιαζίτ πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον τῆς σταλείσης διὰ τοῦ Μουσταφᾶ γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ μέχρι τοῦδε φερομένη ἡμερομηνία ἢ κυμαινομένη μεταξὺ τῆς 17 καὶ 20 Μαΐου δὲν ἔχει ὀρθῶς, ἀλλ' αὕτη ἐγγράφη πράγματι τῇ 28 Μαΐου 1490.

Ἄλλ' ἐν τούτοις ἡ πρεσβεία τοῦ Μουσταφᾶ δὲν ἤρκεσεν, ὅπως ἀποκαταστήσῃ τελείως εἰρηνικὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ Ἰννοκεντίου καὶ τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ. Ἀποδειχθεῖσα ἀνείλικρῖνεια τῶν Ῥοδίων ἱπποτῶν ἐν τῷ ζητήματι τῆς συμπεριφορᾶς αὐτῶν πρὸς τὸν Τζέμ, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ παλινφθία τις τοῦ Μουσταφᾶ, κατὰ τούτους βεβαιώσαντος, ὅτι ὁ Βαγιαζίτ προσέφερεν εἰρήνην εἰς ἅπαντας τοὺς Χριστιανοὺς ἡγεμόνας, ἐν ᾧ οὗτος κατόπιν διετείνετο, ὅτι προέκειτο μόνον περὶ τοῦ μεγάλου μαγίστρου τῆς Ῥόδου, τῆς παπικῆς αὐλῆς καὶ τῆς Βενετίας κατὰ θάλασσαν, ἐψύχραναν τὸν Ἰννοκέντιον, ὅστις ἀπέμπεψε τὸν Μουσταφᾶν ἄπρακτον, εἰπὼν, ὅτι τὴν πρὸς τὸν Βαγιαζίτ ἀπάντησιν θὰ ἔστελλεν εἰς αὐτὸν κατόπιν. Ἐν δὲ τῇ

¹ Ἐν τῷ Μοναχείῳ κώδικι C. I. M. 716, 128 α καὶ β παρὰ *Thiaspe* ἰνθ' ἀν.

² Ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων Ἰταλ. κώδ. 1238 φ. 17^ς παρὰ *Thiaspe* ἰνθ' ἀν.

³ Τόμ. Β' σ. 23 παρὰ *Thiaspe* ἰνθ' ἀν.

ἐπιστολῇ ταύτῃ, ἣς τὸ πρωτότυπον ἦτο πιθανῶς γεγραμμένον λατινιστὶ καὶ ὄχι ἑλληνιστὶ, ὁ πάπας ἔγραφεν, ὅτι εἶχε δεχθῆ εὐμενῶς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ σουλτάνου καὶ ἀκούσει τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ προτάσεις, ἀλλ' ἐνεκα τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ γνωρίσῃ αὐτὰς εἰς ἅπαντας τοὺς Χριστιανούς ἡγεμόνας. Τούτων οἱ ἐν Ῥώμῃ παρευρισκόμενοι πρέσβεις παρέστησαν εἰς τὴν ἀκρόασιν τὴν δοθεῖσαν εἰς τὸν Μουσταφᾶν, ὅπως γνωρίσωσι τὰ κατ' αὐτὴν εἰς τὰς ἰδίας κυβερνήσεις καὶ ζητήσωσι τὴν γνώμην αὐτῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀπάντησις αὐτῇ ἀπῆται ἀναγκαίως χρόνον τινά, ὁ πάπας ἔδωκεν ἄδειαν ἀναχωρήσεως εἰς τὸν Μουσταφᾶν, ὅπως μὴ ἀναγκάσῃ αὐτὸν νὰ περιμένῃ μακρόν. Ἐδεβαίου δ' ὁ Ἰννοκέντιος ἐν τέλει τὸν σουλτᾶνον περὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ παρουσίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Τζέμ, ὃν ὁ Μουσταφᾶς εἶχεν ἰδεῖ ὑγιῶς ἔχοντα ἐν Ῥώμῃ¹.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν περὶ τοῦ Τζέμ, ἅτινα πάντα συμπεριέλαβεν εἰς τὴν ἤδη πολλάκις ἀνωτέρω μνησθεῖσαν εἰδικὴν συγγραφὴν αὐτοῦ ὁ Γάλλος *Thuasne*², μετὰ τὴν ἀποστολὴν ταύτην τοῦ Μουσταφᾶ ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἐν ἔτει 1492 ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ εἰς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον ἀποστολῆς τῆς λόγχης δι' ἣς εἶχε κεντηθῆ ὁ Κύριος. Ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Βενετοῦ χρονογράφου *Spandugino*³ ἦτο γνωστὸν, ὅτι εἰς τὸν πάπαν ἀπέστειλεν ὁ σουλτᾶνος ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγίων λειψάνων τὸν κάλαμον, ἐφ' οὗ εἶχε τεθῆ ὁ σκόγγος τοῦ ὄξους δι' οὗ ἐποτίσθη ὁ ἐσταυρωμένος Ἰησοῦς, τοῦτον τὸν

¹ *Sigismondo de' Conti* Τόμ. Β' σ. 25-26 παρὰ *Thuasne* ἰνδ' ἀν. σ. 283.

² Πρὸ τοῦ *Thuasne* ἔκτος τῶν ἱστοριογράφων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους *Hammer* καὶ *Zinkeisen* καὶ τῶν ἱστορησάντων τὰ τῆς μεσαιωνικῆς Ῥώμης καὶ τῶν παπῶν *Reumont*, *Gregorovius* καὶ *Pastor*, ἰδία προσοχῆς εἶχεν ἀξιώσει τὰ κατὰ τὸν Τζέμ, ὁ Ῥώσος *Βλαδίμηρος Lamanski*, κλειστά δὲα ἔκδοις περὶ αὐτοῦ ἔγραφα ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας (*Secrets d'Etat de Venise*. Ἐν Πητρούπολει 1884 σ. 208-214, 217-230, 245, 246, 248, 252-258, 256-259, 261-263, 272, 274-276, 278, 279, 281, 287, 290, 292, 293, 744, 767).

³ Σελ. 71 παρὰ *Hammer* ἰνδ' ἀν. σ. 274.

σπόγγον καὶ τὴν λόγχην δι' ἧς ἐκεντήθη, ὅτι δὲ τὰ ἅγια ταῦτα λείψανα ἐστάλησαν διὰ τοῦ αὐτοῦ Μουσταφᾶ, ἐν εἶχεν ἀποστείλει ὁ Βαγιαζίτ πρὸς τὸν πάπαν τῷ 1490. Ἄλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη ἐξελέγχεται ἀνακριθῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων περὶ τῆς πρεσβείας ταύτης εἰδήσεων, ἐν αἷς γίνεται λόγος μόνον περὶ τῆς λόγχης¹. Συγχρόνως δὲ μανθάνομεν, ὅτι ὁ σουλτᾶνος ἐπεχειρεῖ κινήσεις κατὰ θάλασσαν, αἵτινες ἐφαίνοντο μὲν ἀπευθυνόμεναι κατὰ τῆς Φαγούζης, ἐδικαιολογοῦντο δὲ ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν λυμαινομένων τὰ τουρκικὰ πελάγη πειρατῶν².

Ἡ ἅγια λόγχη ἔγεινε δεκτὴ ἐν Ῥώμῃ πανηγυρικῶς ὑπὸ τοῦ πάπα καὶ τῶν καρδινάλιων, ἐν μέσῳ ζωηροτάτης συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ ἀχθεῖσα τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν Santa Maria del Popolo, ἐκεῖθεν δ' εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον³. Ὁ δὲ πρέσβυς τοῦ Βαγιαζίτ, παραστάς πρὸ τοῦ Ἰννοκεντίου, παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ σουλτάνου, εἶτα δὲ διὰ τοῦ διερμηνεύως Γεωργίου Ποτζάρδου ἐξέθηκεν εἰς τὸν πάπαν, ὅτι ὁ σουλτᾶνος ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν δι' αὐτοῦ τὴν ἅγιαν λόγχην καὶ παρεκάλει, ὅπως ὁ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ ἴδῃ αὐτὸς τὸν Τζέμ καὶ ἀναχωρήσῃ ἀμέσως κατόπιν⁴.

Ἄλλ' ἐν ἀπάσαις ταύταις ταῖς εἰδήσεσιν ἐπικρατεῖ μεγάλη σύγχυσις ἔνεκα τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνενώσεως δύο πρεσβειῶν τοῦ πάπα. Τὰ δὲ γεγονότα σαφηνίζονται καὶ ἔπανορθοῦνται ὑπὸ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης τῶν ἀνωτέρω ἐκδοθεισῶν ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βαγιαζίτ⁵. Πράγματι ὁ δεύτερος πρέσβυς τοῦ σουλτάνου ὁ σταλεῖς εἰς Ῥώμην δὲν εἶνε ὁ Μουστα-

¹ *Thuasne* ἐνθ' ἀν. σ. 296 κ. ε.

² Αὐτόθι σ. 297.

³ *Thuasne* ἐνθ. ἀν. σ. 298 κ. ε. — *Pastor Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*. Freiburg. 1899 Τόμ. Γ' ἐκδ. γ' καὶ δ', σ. 238.

⁴ *Thuasne* σ. 299 κ. ε.

⁵ Τούτων ἡ δευτέρα εἴρηται ἐκδομένη λατινιστὶ παρὰ τῷ *Baluze* (*Miscellanea*. Ἐν Παρισίῳ. 1678 Τόμ. Α' σ. 651) καὶ *Sigismondo de Conti* Τόμ. Β' σ. 27.

φᾶς, ἀλλὰ τις ἄλλος, ὁ Τζαοῦς Κασίμης. Οὗτος εἶνε ὁ εἰς Ῥώμην κομιστὴς τῆν ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ἐπιστολῇ τοῦ Βαγιαζίτ τῆς 20 Φεβρουαρίου 1492 μνημονευομένην ἁγίαν λόγχην. Ἄλλως δὲ μανθάνομεν ἐκ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς, ὅτι τὸ κειμηλίον τοῦτο ἦτο τῶν ἁγίων ἐκείνων λειψάνων, ἅτιν' αὐτὸς ὁ πάπας εἶχε ζητήσῃ παρὰ τοῦ καπετὰν πασσᾶ, ὅτε οὗτος εὕρισκετο ἐν Ῥώμῃ. Εἶνε δὲ οὗτος βεβαίως ὁ Μουσταφᾶς, εἰς ὃν ἡ ἐπιθυμία τοῦ πάπα ἐκείνη ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1490 πρεσβείαν αὐτοῦ εἰς Ῥώμην.

Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἡ παρὰ τοῦ Ἰννοκεντίου αἰτηθεῖσα δωρεὰ δὲν εἶχε τι τὸ πρωτοφανές, οὐδὲ τότε πρῶτον ὁ Βαγιαζίτ ἐποιεῖτο χάριν ἐπιτυχίας τῶν ὑπ' αὐτοῦ σκοπούμενων χρῆσιν ἁγίων λειψάνων, ἐκ τῶν περιελθόντων εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς δώρων πρὸς Χριστιανοὺς ἡγεμόνας. Οὕτως ἤδη τῷ 1484 εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὸν μάγιστρον τῶν ἐν Ῥόδῳ ἱπποτῶν τὴν δεξιὰν χεῖρα Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἣτις ἐξηκολούθησεν ἔκτοτε φυλασσομένη παρὰ τοῖς Ἰωαννίταις ὡς τὸ πολυτιμότερον τῶν κειμηλίων¹. Καὶ ἀργότερον δὲ τῷ 1489 ὑπεσχέθη διὰ πρεσβείας εἰς τὸν νεαρὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η' ἅγια λείψανα, ἐν οἷς παραδόξως εὕρισκομεν καὶ αὐτὴν τὴν ἁγίαν λόγχην τὴν μετὰ τινα ἔτη ἀποσταλίσαν εἰς Ῥώμην².

Ἄλλ' ἐν τῷ γράμματι ἐκείνῳ τοῦ Βαγιαζίτ τῷ γραφέντι κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1492 καὶ συνοδεύοντι τὴν ἀποστολὴν τῆς ἁγίας λόγχης τῆς κομισθείσης διὰ τοῦ κατὰ Μάϊον τοῦ

¹ *Marin Sanuto Diarii* παρὰ *Muratorì* (Rerum Italicarum Scriptores Τόμ. KB') σ. 1236.— *Hammer* Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Ἐν Πόστῃ. 1828 Τόμ. Β' σ. 269.— *Zinkeisen* Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Ἐν Γώθῃ. 1854 Τόμ. Β' σ. 483 καὶ σημ. 2.

² *Thuasne* ἔνθ' ἄν. σ. 218. Ὁ *Hammer* ἔνθ' ἄν. σ. 272 παριστάνει τὰ ἅγια ταῦτα λείψανα, ὧν δὲν ποιεῖται εἰδικὴν μνείαν, ὡς σταλέντα πράγματι εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας. Περὶ δὲ τῶν ἐν σεραγίῳ φυλασσομένων ἁγίων λειψάνων καθ' ὅλου ἴδου *Hammer* ἔνθ' ἄν. Τόμ. Δ' σ. 456.

αὐτοῦ ἔτους εἰς Ῥώμην ἀφιχθέντος πρέσβεως τοῦ σουλτάνου οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ τῶν τεσσαράκοντα χιλιάδων δουκάτων τῶν ἀποσταλέντων χάριν συντηρήσεως τοῦ Ἰζέμ, καθ' ἃ ἰσχυρίζεται ὁ ὑποδιάκονος Burehard¹. Ἐχοντες δ' αὐτὸ τὸ ἐν τῇ Ἀμβροσιακῇ βιβλιοθήκῃ ἀποκείμενον πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ σουλτάνου, φέρον καὶ τὸν τουρᾶν αὐτοῦ, δυνάμεθα νὰ διαφεύσωμεν ἐν τούτῳ τὸν Burehard. Ἀλλὰ δὲν εἶνε ὁμοῦς ἀπίθανον, ὅτι, καίπερ οὐδεμιᾶς γινομένης ἐν αὐτῇ ἐπιστολῇ μνείας περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ποσοῦ ἐκείνου, ὁ Κασίμης εἶχε προφορικὴν ἐντολὴν ἀνακοινώσῃ τὰ περὶ αὐτῆς ὡς καὶ ἄλλα τινὰ ἐμπιστευτικὰ περὶ Ἰζέμ. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ λεγομένων ἔτι καὶ περὶ τῆς τοῦ ἐμοῦ ἀδελφοῦ διαθέσεως δηλώσει ὑμῖν ἀνεθέκαμεν αὐτὸν καὶ μερικὸν λόγους, ἵνα ἀναγγελεῖ ἐνώπιον τῆς σῆς ἀρχιερατείας ἐκεῖνα λέξει ἅπερ αὐτὸν προσειάξαμεν. Δικαιούμεθα δ' ἄλλως νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι διὰ τῆς προφορικῆς ταύτης ἀνακοινώσεως μόνον ἀπλαῖ ὑποσχέσεις ἐδίδοντο περὶ ἀποστολῆς τῶν τεσσαράκοντα χιλιάδων δουκάτων, βλέποντες τὸν σουλτάνον κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Valori καὶ μετὰ τινὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ πάπα ἀποστολῆν τοῦ Γεωργίου Ποτζάρδου ἀρνούμενον νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὰ χρήματα ἐκεῖνα².

Τοιαῦτ' ἀποδεικνύονται ἐκ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς τοῦ Βαγιαζίτ τὰ πράγματι συμβάντα κατὰ τὴν πρεσβείαν τοῦ Κασίμη. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ, ὅσα αἱ φραγκικαὶ πηγαὶ συνδέουσι πρὸς ταύτην τὴν πρεσβείαν, καὶ αἱ δικαιολογίαι τοῦ σουλτάνου περὶ τῶν κινήσεων τοῦ στόλου αὐτοῦ ἀνήκουσιν εἰς μεταγενέστερον χρόνον. Καὶ δὴ ταῦτα εὕρισκομεν τὸ πρῶτον ἐν τῇ τρίτῃ τῶν ἀνωτέρω ἐκδοθεισῶν ἐλληνικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βα-

¹ Diarium ἐκδ. *Thiasne*. Ἐν Παρισίοις. 1883-5. Τόμ. Α' σ. 486.

² *Valori* παρὰ *Thiasne* σ. 301 σημ. 3.

γιαζιτῖ πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον, ἣτις ἐγράφη ἐν τῷ Κιο-
πριλῆ τῇ 17 Αὐγούστου 1492.

Καὶ ὁ μὲν Ἰννοκέντιος δὲν ἐπέζησε νὰ λάβῃ ταύτην τὴν
ἐπιστολὴν, ἀποθανὼν ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς,
τὴν νυκτὰ τῆς 25 πρὸς τὴν 26 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.
Ἄλλὰ πάντως ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἅτε ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν
Ἰννοκέντιον ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ πάπα, παρεδόθη εἰς τὸν διά-
δοχον αὐτοῦ, ὅτε ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Βαγιαζιτῖ ἔφθασεν εἰς
τὴν Ῥώμην μετὰ τινὰς μῆνας.

Διεδέχθη δὲ τὸν Ἰννοκέντιον ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Γ' ὁ ἐκ
τοῦ οἴκου τῶν Βοργιῶν περιβόητος πάπας καὶ πατὴρ τῆς
Λουκρητίας. Μετῆλθε δ' οὗτος πρὸς τὸν Βαγιαζιτῖ τὴν αὐτὴν
καὶ ὁ προκάτοχος πολιτείαν. Καὶ δὴ ὁ Τζέμ ἐξηκολούθησεν
ἐπιτηρούμενος αὐστηρῶς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατῴκει ἐν τῷ
βατικανικῷ μεγάρῳ· ἔπειτα δὲ, ἐπειδὴ ὑπῆρχε φόβος, ὅτι θάπε-
πειρᾶτο νὰ ποδράσῃ ἐκ Ῥώμης, ἐνεκλείσθη ἐπὶ αὐστηροτέρα φυ-
λάξει εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἀρχαγγέλου (Castel Sant' Angelo).
Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ διεπραγματεύετο ὁ πάπας μετὰ τῆς
Βενετίας καὶ τοῦ Μεδιολάνου τὴν καθομολόγησιν συμμαχίας
ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Εἰς ταῦτα δὲ τὰ γεγονότα, ὧν τὰ καθ' ἕκαστα παραλεί-
πομεν ἐνταῦθα, ἀποφεύγοντες τὴν μακρηγορίαν, ἐπιρρίπτει
νέον φῶς τὸ τέταρτον τῶν ἀνωτέρω ἐκδοθέντων ἐγγράφων.
Εἶνε δὲ τοῦτο ἐπιστολὴ τοῦ Βαγιαζιτῖ ἐν πρωτοτύπῳ διασω-
θεῖσα ἐν τῇ Ἀμβροσιακῇ βιβλιοθήκῃ, γραφείσα δὲ τῇ 11 Ἀπρι-
λίου 1493 καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν πάπαν Ἀλέξανδρον.

Μανθάνομεν δ' ἐκ ταύτης, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἄμα τῇ
ἀναρρήσει ἀναγγεῖλαι αὐτὴν εἰς τὸν σουλτάνον διὰ τοῦ προ-
μνησθέντος ἀνεψιοῦ τοῦ Ἰννοκέντιου Η', τοῦ Γεωργίου Πο-
τζάρδου, παραδόντος γράμμα τοῦ πάπα, οὗ τὸ περιεχόμενον
ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Βαγιαζιτῖ. Διὰ τοῦ γράμ-
ματος τούτου ὁ Ἀλέξανδρος ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἐπεθύμει τὴν διατη-

ρησιν τῆς μεταξύ Ῥώμης καὶ Τουρκίας φιλίας τῆς ὑφισταμένης ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ προκατόχου. Ὅρος δὲ τῆς φιλίας ταύτης καὶ συμφωνίας ἦτο κατὰ τὸ γράμμα ἐκεῖνο τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ ἐξακολουθήσις τῆς ἀσφαλοῦς φυλάξεως καὶ τηρήσεως τοῦ Τζέμ, ὃν ὑπεχρεοῦτο ὁ πάπας εἰς μηδένα νὰ δείξη ἢ παραδώσῃ, μὴτε μέγαν αὐθέντην μὴτε μικρόν. Ὡς ἀντισηκώμα δὲ τῆς τοιαύτης φυλάξεως καὶ τῶν ἐξόδων τῆς συντηρήσεως τοῦ Τζέμ ἐμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ παρέχων ὁ Βαγιαζίτ τὸ κεκαυονισμένον ποσὸν τεσσαράκοντα χιλιάδων φλωρίων κατ' ἔτος.

Ἐπαναλαμβάνων δ' ὁ σουλτάνος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπιστολῇ τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ πάπα μετὰ τῶν ῥηθέντων ὄρων, ἐπιφέρει, ὅτι ὑπισχνεῖται τοῦτο μὲν νὰ παρέχῃ ἐτησίως τὸ ποσὸν ἐκεῖνο, τοῦτο δὲ νὰ μηδὲν θελήσῃ νὰ ποιήσῃ ποτὲ εἰς τὴν σὴν κυριότητα ἢ εἰς τοὺς αὐτῇ ὑποκειταγμένους τόπους τὴν τυχοῦσαν βλάβην. Τοὺς δὲ ὄρους τούτους τῆς ἀμοιβαίας συνθήκης βεβαίονει ὁ σουλτάνος καὶ ἐνόρκως διὰ τῆς ἐπιστολῆς.

Τοιαύτη, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ σουλτάνου, ἢ μεταξύ τοῦ πάπα καὶ τοῦ Βαγιαζίτ ὁμολογηθεῖσα συνθήκη. Ἄλλ' ἐπειδὴ μόνος ὁ σουλτάνος εἶχεν ὁμώσει τὴν τήρησιν αὐτῆς, μετὰ τοῦ εἰς Ῥώμην ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστρέφοντος Ποτζάρδου συναπεστάλη ὡς πρέσβυς τοῦ Βαγιαζίτ ὁ Κασίμης ὁ γνωστός ἤδη ἡμῖν ἐκ τῆς ἀποστολῆς τοῦ 1492. Ἐδόθη δ' εἰς αὐτὸν, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ἡ αὐτὴ ἐπιστολή, ἢ ἐντολή νὰ δεχθῇ τὸν ὄρκον τοῦ πάπα καὶ ἔγγραφον αὐτοῦ βεβαίωσιν περὶ τηρήσεως τῶν συμπεφωνημένων. Ἐπεμψε δὲ ὁ σουλτάνος διὰ τοῦ Κασίμη καὶ τὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας φλωρίων. Ἄλλ' αὐταὶ ἐμελλον νὰ κατατεθῶσιν ἐν Καστελνόβω. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐνώμοτον ὑπὸ τοῦ πάπα ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης ἐμελλον νὰ παραληφθῶσι τὰ ἐν τῷ Καστελνόβω ἐναποτεθειμένα χρήματα εἰς ἀποστελλομένους ἐμπίστους τοῦ πάπα¹.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 166 κ. ἑ.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βαγιαζίτ, ἐξ ἧς διδασκόμεθα πάντα ταῦτα, ἦτο μέχρι τοῦδε παντελῶς ἄγνωστος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παραδόσει. Ἐγινώσκωμεν δὲ μόνον περὶ πρέσβειος τοῦ σουλτάνου, ἀφιχθέντος εἰς τὴν Ῥώμην τῇ 11 Ἰουνίου 1493¹, ὅστις βεβαίως οὐδεὶς ἄλλος εἶνε ἢ ὁ Κασίμης, ἀναχωρήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαγιαζίτ τῆς φερούσης ἡμερομηνίαν 11 Ἀπριλίου. Περὶ τοῦ πρέσβειος δὲ τούτου προσθέτει ὁ Burchard², ὅτι ἔφερε καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας δουκᾶτων πρὸς ἀπότισιν τῶν ὀφειλομένων χάριν συντηρήσεως τοῦ Τζέμ. Καὶ διαμφισθητὴ μὲν ὁ Thuasne³ τὴν ἀλήθειαν τῆς μαρτυρίας ταύτης, στηριζόμενος εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Φλωρεντῖνος Valori, ἐπιστέλλων πρὸς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ, οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν χρήματος κοιμισθέντος ὑπὸ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ σουλτάνου, λέγει δὲ μόνον περὶ μικρῶν τινῶν δώρων προσενεχθέντων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν πάπαν⁴. Ἄλλ' ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαγιαζίτ γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Burchard εὕρισκετο ἐν τῷ δικαίῳ, διότι πράγματι ὁ Κασίμης ἔφερε χρήματα χάριν τοῦ Τζέμ. Ἡ μόνη δὲ διαφορὰ εἶνε, ὅτι τὸ ποσὸν συνίστατο μόνον εἰς τεσσαράκοντα χιλιάδας δουκᾶτων, μίαν δηλαδὴ ἐτησίαν δόσιν.

Ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βασιλικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου⁵ σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Βαγιαζίτ, γραφείσα λατινιστὶ καὶ φέρουσα τὴν ἡμερομηνίαν δεκάτης πρὸ Ἰουλίῶν καλανδῶν (decimo Kl. Julii), ἧτοι 22 Ἰουνίου 1493. Ταύτην δ' ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Thuasne⁶ ἀναδημοσιεύομεν ἐνταῦθα.

¹ *Thuasne* ἐνθ' ἀν. σ. 314.

² *Diarium* Τόμ. Β' σ. 78.

³ Ἐνθ' ἀν. σ. 315.

⁴ *Valori* πρὸς τοὺς *Otto di pratica* ἐν τῷ τῆς Φλωρεντίας *Archivio di Stato* (Class. X, Dist. 6 ἀρ. 9 σ. 336):

⁵ Ὑκ' ἀρ. C. L. M. 716, φ. 128^b - 129^a.

⁶ Ἐνθ' ἀν. σ. 433 κ. ε.

Responsio summi Apostolici ad Turcorum Imperatorem.

Alexander Episcopus servus servorum Dei Illustri Sultano Baiazit Cham, veneracionem divini nominis et amorem. Vidimus libenter oratorem tue Celsitudinis Chasum ad nos cum literis suis destinatum; quem hilariter et honorifice suscepimus. Grato animo intelleximus quaecumque per ipsum et literas nobis tua Sublimitas significavit que de statu et assumptione nostra plurimum nobis congratulantur, quoniam deus omnipotens supra merita nostra ad apicem summi apostolatus et christianorum omnium principem sublimare dignatus est. Non dubitamus hujusmodi assumptionem nostram ex divina dispositione cum summa omnium concordia subsecutam, etiam Majestati tue fuisse perjocundam. Nos igitur omnia in Deum, honorum omnium auctorem referentes, valde letificavit ista tue Celsitudinis gratulacio quam putamus ex bonivola in nos menti proficisci; et valde letamur quod lumen tue Benivolentiae ad nos usque splenderit, romanamque Ecclesiam omnium Ecclesiarum matrem in persona nostra tua Potencia honorare voluerit; cui et nos de ipsius valetudine et statu in Domino pariter gaudemus; divinamque majestatem oramus ut spiritum veritatis sui que timoris atque amoris tue Celsitudini infundat. Quoniam vero prefatus orator ad declarandam tuam in nos benivolentiam obtulit Majestatem tuam ad omnia nobis grata et beneplacita semper fore promptissimam. Agimus et gratias hujusmodi oblaciones acceptantes, eandem Celsitudinem tuam in Domino hortamur et summo affectu oramus, si nobis gratificari cupiat, ut ab omnium christianorum damnis et molestationibus penitus abstineat et eos ubique quietos permittat: hoc est quod exposuimus, quod peroptamus; sic enim mutua inter nos benivolentia servabitur. Et tua Majestas quam ad honorem et veneracionem Dei diligimus opere adimplebit que orator suus de propensa in

nobis voluntate ipsius amplioribus verbis obtulit Zizimimum Sultanum fratrem tue Potentie etiam nobis commendavit: sciat illum apud nos asservari et ita tractari ut nihil Sibi desit Quem prefatus orator visitavit et alloquutus est nomine tue Potentie, quoniam sic fuimus contenti pro complacentia tue Majestatis. Datum Rome apud Sanctum Petrum anno Incarnationis dominicie 1493. Decimo Kl. julii Pontificatus nostri anno secundo.

Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι τὸ παπικὸν τοῦτο γράμμα εἶνε ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' εἰς τὴν ἀπὸ 14 Ἀπριλίου ἐπιστολὴν τοῦ Βαγιαζίτ. Ὁ δ' ἐν αὐτῷ μνημονευόμενος πρέσβυς τοῦ σουλτάνου (orator) Chasum εἶνε ἀναμφηρίστως ὁ Κασίμης, οὗ τὸ ὄνομα παρεφθάρη εἰς τ' ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τοῦ Μονάρχου εἴτε καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πρωτοτύπῳ τῷ ἐξελθόντι ἐκ τῶν παπικῶν γραφείων. Ὁμοίαν δὲ παραφθαρὰν τοῦ ὀνόματος τούτου εὐρίσκωμεν καὶ παρὰ τῷ Burchard¹, καλοῦντι αὐτὸν Cassinen².

Ἐν τῷ γράμματι δὲ τούτῳ τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' βλέπομεν τὸν πάπαν ἀποδεχόμενον μὲν τὰ εἰς αὐτὸν διαδιδασθέντα συγχαρητήρια ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει καὶ βεβαιούντα περὶ τῶν εἰρηλικῶν αὐτοῦ διαθέσεων, παρακαλοῦντα δὲ θερμῶς νὰ μὴ βλάβη τοὺς Χριστιανοὺς καὶ καθησυχάζοντα περὶ τῆς ἀσφαλοῦς φυλάξεως τοῦ Τζέμ (Zinzimimum Sultanum). Περὶ πάντα λοιπὸν συμφωνεῖ ἡ ἀπάντησις πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαγιαζίτ. Μόνον δὲ οὐδεὶς γίνεται ἐν αὐτῇ λόγος περὶ τῆς παραλαβῆς τῶν ἀποσταλέντων χρημάτων, περὶ ὧν πιθανῶς ἐδόθη ἰδίᾳ ἀπόδειξις εἰς τὸν Κασίμην.

Κατὰ ταῦτα τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ πάπα δικαιούμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὴν ζητουμένην ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀπριλίου ἀσφάλειαν γεγραμμένην εἰς τὰς γενο-

¹ Diarium Τόμ. Β' σ. 206 κ. ε.

² Οὐδεμία ἀνάγκη νὰ ταυτίσωμεν τοῦτον πρὸς τὸν Mohammed Cassam, οὗ γίνεται συχνὴ μνεία ἐν τοῖς Diarii τοῦ Μαρίνου Σανούτου, καθ' ἃ μετὰ τινος διαταγμοῦ προτείνεται ὁ *Thiasne* ἐνθ' ἂν. σ. 337 σημ. 2.

μένας μεταξὺ ὑμῶν συμφωνίας¹. Ὁ δὲ ἄρχος, ὃν ἀπῆτει ὁ σουλτάνος, ἐδόθη βεβαίως ἐνώπιον τοῦ Κασίμη κατὰ τὰ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ἀξιούμενα νὰ ὁμώσετε καὶ ὑμεῖς ἐνώπιον αὐτοῦ².

Αἱ σχέσεις τοῦ Βαγιαζίτ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' καὶ αἱ περὶ τοῦ Τζέμ συνεννοήσεις δὲν ἔπαυσαν, ὡς εἶδος, καὶ μετὰ τὴν πρεσβείαν ἐκείνην τοῦ 1493. Καὶ τοῦ μὲν πάπα ἀντιπρόσωπος ἐξηκολούθησε νὰ εἶνε ὁ Γεώργιος Ποτζάρδος, τοῦ δὲ σουλτάνου ὁ Κασίμης³. Ῥητῶς δὲ μανθάνομεν, ὅτι τῷ 1494 ἐστάλησαν ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ εἰς Ῥώμην τέσσαρες ἐπιστολαί, περὶ ὧν μαρτυρεῖται ὠρισμένως, ὅτι ἦσαν γεγραμμέναι ἑλληνιστὶ καὶ ὅτι ἔφερον ἐπὶ τῆς ἐπικεφαλίδος χρυσοῦν τὴν τουραῦν τοῦ Βαγιαζίτ, καθ' ἣ καὶ τὰ δύο πρωτότυπα αὐτοῦ γράμματα τὰ περισωθέντα ἐν τῇ Ἀμβροσιακῇ βιβλιοθήκῃ. Μαρτυρεῖ δὲ ὁ Burchard καὶ ὅτι ὁ Ἰάνος Λάσκαρις, διατρίβων τότε ἐν Φλωρεντία, ὅπου εἶχεν ἐκδώσει πρὸ μικροῦ διὰ τοῦ τύπου τὴν Ἀνθολογίαν τοῦ Μαξίμου Πλανούδη⁴, ὑπηγόρευσε τὴν κατὰ γράμμα μετάφρασιν τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἰς τὸν νοτάριον Φίλιππον de Patriarchis, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀμμοχώστου Ἀλοῦσίου Πίκου καὶ τινος Μαρκέλλου Κωνσταντινουπολίτου, γραμματέως τοῦ πρίγκιπος τοῦ Σαλέρνου⁵.

Καὶ ἡ μὲν μετάφρασις ἔγινε πάντως εἰς τὴν λατινικὴν ἡ δὲ μαρτυρία τοῦ Burchard περὶ τοῦ Ἰάνου Λασκάρεως ὡς μεταφραστοῦ δίδει εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι καὶ ἄλλοτε συνήθως, εἰ μὴ πάντοτε, εἰς Ἑλληνας λογίους τῶν ἐν Ἰταλίᾳ διατρίβόντων ἀνέθετεν ἡ παπικὴ αὐλὴ τὴν μετά-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 166, 2.

² Ἴδε ἀνωτέρω σ. 166, 1.

³ Burchard Diarium Τόμ. Β' σ. 206 κ. ἑ. Πρὸς. *Thiasne* Ἰνθ' ἀν. σ. 337.

⁴ Πράγματι ἡ Ἀνθολογία τοῦ Πλανούδη ἐξεδόθη ἐν Φλωρεντίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἰάνου Λασκάρεως παρὰ τῷ Λαυρεντίῳ d'Alora τῇ 11 Αὐγούστου 1494. Ἴδε *Legrand Bibliographie hellénique... aux XVe et XVe siècles*. Ἐν Παρισίοις. 1884. Τόμ. Α' σ. 29.

⁵ Burchard Diarium Τόμ. Β' σ. 208 κ. ἑ.

πρασιν τῶν ἑλληνιστῶν γεγραμμένων ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν. Ἦτο δὲ τοῦτο ἀναγκαῖον, διότι ὑπῆρχε μὲν ἤδη διαδεδομένη ἐν Ἰταλία παρὰ τοῖς λογίοις ἢ γινῶσις τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ τῆς ἀρχαίας καὶ ὄχι τῆς καθωμιλημένης, ἐν ἣ ἐγράφοντο συνήθως τὰ ἔγγραφα τῶν σουλτάνων¹.

Καὶ τοιαῦται μὲν αἱ τρεῖς πρῶται τῶν ἀνωτέρω ἐκδοθεισῶν ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βαγιαζίτ. Ἡ δὲ τετάρτη ἐγγραφή μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, φέρει δὲ χρονολογίαν 20 Ὀκτωβρίου 1490. Ἄλλ' ἢ χρονολογία αὕτη δὲν ἔχει ὀρθῶς, ἐπειδὴ ἡ ἐπιστολὴ ἐπέμφθη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Γ', ὅστις δὲν ἦτο ἀκόμη πάπας τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Κατὰ ταῦτα τὸ γράμμα τοῦτο εἶνε πάντως μεταγενέστερον τοῦ 1492· ἀλλ' ἀγνοοῦμεν τὴν μονάδα τοῦ ἔτους τὴν προσθετέαν εἰς τὸ αὐτὸ (=1490) τῆς ἐπιστολῆς τοῦ σουλτάνου.

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης μανθάνομεν, ὅτι ὁ πάπας ἔστειλε νέαν πρεσβείαν πρὸς τὸν σουλτάνον. Ἀπεσταλμένος δ' αὐτοῦ ταύτην τὴν φορὰν δὲν ἦτο ὁ Ποτζάρδος, ἀλλὰ τις παπᾶ Λινάρδος, περὶ οὗ δὲν γινώσκομέν τι πλέον. Καὶ τὸ περιεχόμενον δὲ τοῦ γράμματος ἐκείνου τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' δὲν γίνεται δῆλον ἐκ τῆς βραχείας εἰς αὐτὸ ἀπαντήσεως τοῦ Βαγιαζίτ. Ἀγνοοῦμεν κατὰ ταῦτα ἂν καὶ αὕτη ἢ πρεσβεία τοῦ πάπα ἀνεφέρετο εἰς τὰ κατὰ τὸν Τζέμ. Δὲν εἶνε ὅμως τοῦτο ἀπίθανον, ἂν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι πλέον ἢ ἄπαξ, καθ' ἃ εἶχομεν ἤδη τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν, κατὰ τὰς συνεννοήσεις τῆς παπικῆς αὐλῆς καὶ τῆς Πύλης περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βαγιαζίτ ὁ σουλτάνος καὶ οἱ πάπαι γράφοντες πρὸς ἀλλήλους δὲν ἐξεμυστηρεύοντο τὰ πάντα ἐγγράφως, ἀλλ' οἶονεῖ πτοοῦμενοι ἐπεφύλασ-

¹ Πέμπτη τις ἐπιστολὴ τοῦ Βαγιαζίτ, γεγραμμένη λατινιστῶν τῇ 12 ἢ 15 Σεπτεμβρίου 1494 καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν πάπαν Ἀλέξανδρον, δι' ἧς ὁ σουλτάνος προέτινε διαρρηθῆναι εἰς αὐτὸν νὰ ποιηθῆ ἰκκεδὼν ὁ Τζέμ ἐπὶ ἀμοιβῇ τριάκοντα χιλιάδων δουκᾶτων, θεωρεῖται μὲν γνησίᾳ ὑπὸ τοῦ *Thomase* ἐνθ' ἀν. σ. 338 κ. ε.· ἀλλ' ὁ *Basior*, ἐνθ' ἀν. σ. 328 κ. ε. ἐν σημ., διὰ μακρῶν πειρᾶται νὰ ποδείξῃ, συμφωνῶν μετ' ἄλλων ἐρευνητῶν, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶνε ὑποβολιμαία.

σόν τινα καὶ εἰς προφορικὰς τῶν ἀμοιβαίων πρέσβειων ἀνακοινώσεις. Τοῦτο δὲ πολὺ μᾶλλον δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν περὶ τῆς πρεσβείας τοῦ Αἰνάρδου, ἥτις βεβαίως δὲν θὰ εἶχε σκοπὸν μόνον τὴν ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν ὑγειῶν τοῦ πάπα, ὡς θὰ ἠδύνατό τις τὸ πρῶτον νὰ πιστεύσῃ ἐκ μόνης τῆς ἀναγνώσεως τῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἀπαντήσεως ἐκείνης τοῦ Βαγιαζίτ. Οὕτως οὐδόπως παράδοξον νὰ ὑπῆρξεν ἴσως καὶ ὁ παπᾶ Αἰνάρδος τῶν μυστικῶν ἐργατῶν τοῦ περιβοήτου πάπα τῶν ἀγαγόντων εἰς τὸ μυστηριῶδες καὶ τραγικὸν τέλος τοῦ Τζέμ.

Περὶ δὲ τοῦ τραγικοῦ τούτου τέλους καθ' ἑαυτὸ οὐδὲν ἔχω νέον ὑλικόν. Ἐφ' ὅσον δὲ δὲν προσέρχονται νέα πηγαί, ὀφείλομεν νὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὰς τελευταίας περὶ αὐτοῦ ἐρεῦνας. Ἐξ αὐτῶν δὲ γίνεται ἐπαρκῶς σαφές, ὅτι ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ἐξηκολούθησεν εὐρισκόμενος καὶ τὸ ἐξῆς εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Βαγιαζίτ καὶ ὅτι, ἐπικειμένου τοῦ κινδύνου τῆς εἰς Ῥώμην εἰσβολῆς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Η', ὅστις ἐλέγετο θέλων νὰ παγάγῃ τὸν Τζέμ καὶ μεταχειρισθῇ αὐτὸν χάριν σταυροφορίας ἐναντίον τοῦ Βαγιαζίτ, ἔγεινε σκέψις καὶ περὶ προλήψεως τοῦ κακοῦ τούτου διὰ προώρου φόνου τοῦ Τζέμ. Τέλος δὲ εἶνε γνωστὸν, ὅτι κατὰ τὴν εἰσέλασιν τοῦ Καρόλου εἰς τὴν Ῥώμην τῇ 31 Δεκεμβρίου 1494 ὁ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ τὸν Τζέμ εἰς τὸν νικηφόρον βασιλεῖα. Ὁ δὲ ἀτυχὴς ἀδελφὸς τοῦ Βαγιαζίτ ἠκολούθησε τὸν Κάρολον κατὰ τὰς περαιτέρας αὐτοῦ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν στρατείας, ἕως μετὰ τινα βραχεῖαν ἀσθένειαν ἐν Καπύῃ ἀπέθανεν αἰφνης τῇ 25 Φεβρουαρίου 1495 πρὸς μεγάλην ἐνδόμυχον χαρὰν τοῦ Βαγιαζίτ, ἀπαλλαγέντος τοῦ ἐπικινδύνου ἀδελφοῦ.

Αἱ πλείσται τῶν μεσαιωνικῶν πηγῶν, καθ' ἃ καὶ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν πολλοὶ, τὸν αἰφνίδιον τοῦτον καὶ ἀπροσδόκητον θάνατον τοῦ Τζέμ πιστεύουσι προελθόντα ἐκ δηλητηριάζσεως προκληθείσης ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε ἀσφαλές. Τὸ ζήτημα μένει ἄλυτον. ἸΟ δὲ

τελευταῖος ιστοριογράφος τοῦ Τζέμ, ὁ Γάλλος Thuasne, περιορίζεται ἐν τέλει τοῦ περὶ τῶν συμβάντων τούτων λόγου εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῶν λεχθέντων ὑπ' ἀρχαιοτέρου αὐτοῦ συμπολίτου, τοῦ de Bougy, εἰπόντος τάδε· Du reste, comme on l'a dit, la réputation d'Alexandre VI est faite; un forfait de plus ou du moins n'y saurait rien changer¹.

Ἐν μίᾳ τῶν ὡραίων ζωγραφιῶν τοῦ Pinturicchio τῶν κοσμουσῶν τὰ ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Βατικανοῦ δώματα τοῦ Βοργία (Appartamento Borgia), τῇ παριστανούσῃ τὴν ἐνώπιον τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος Μαξιμιανοῦ ὑπεραπολογίαν τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῆς μεγαλομάρυρος Αἰκατερίνης (Disputa di Santa Caterina), μετὰ τὰς προερεύνας τοῦ Schmarsow², τοῦ Thuasne³ καὶ τοῦ Steinmann⁴ νεώτατοι ἐρευνηταί, ὁ Ehrle μετὰ τοῦ Stevenson⁵, ὁ Venturi⁶ καὶ ὁ Pastor⁷ ἀνεγνώρισαν πρὸς τῇ εἰκόνι τοῦ τελευταίου τῶν Παλαιολόγων Ἀνδρέου, τοῦ υἱοῦ τοῦ δεσπότη Πελοποννήσου Θωμᾶ, τὴν μεγαλοπρεπῆ μορφήν τοῦ ἀρρενωποῦ Τζέμ, καὶ ἠδυνήθησαν νὰ συνταυτίσωσι τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βαγιαζίτ πρὸς διαφόρους σχεδιογραφίας ὁμοίως παριστανούσας αὐτὸν καὶ ἐν εὐρωπαϊκοῖς

¹ *Thuasne* ἐνθ' ἀν. σ. 363-375. Τὰς γνώμας περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Τζέμ ὡς φυσικοῦ ἴδε παρὰ τῷ *Pastor* ἐνθ' ἀν. σ. 353 κ. ἑ.

² Bernardino Pinturicchio in Rom. Ἐν *Stoutgarter*. 1882 σ. 39 κ. ἑ.

³ Gentile Bellini et sultan Mohammed II. Ἐν *Παρισίαις*. 1888 σ. 38 κ. ἑ.

⁴ Bernardino Pinturicchio in Rom. Ἐν *Stoutgarter* 1882 σ. 39 κ. ἑ.—Pinturicchio. Ἐν *Bielefeld* καὶ *Λειψίᾳ*. 1898 σ. 68 κ. ἑ.

⁵ Les fresques du Pinturicchio dans les salles Borgia du Vatican. Ἐν *Ῥώμῃ*. 1898 σ. 68 κ. ἑ.

⁶ Ἐν τῷ περιοδικῷ *L'arte*. Ἐν *Ῥώμῃ*. Τόμ. Α' (1898) σ. 32-43. Ὁ *Gustavo Frizzoni* (*Repertorium für Kunstwissenschaft redigirt von Enry Thode und Hugo von Tschudi*) Τόμ. ΚΑ' (1898) σ. 284 κ. ἑ., ἐν ἄρθρῳ ἐπιγραφομένῳ *Zu den vermeinten Zeichnungen Pinturicchios für das Appartamento Borgia*, ἀντεπιτερχόμενος πρὸς τὸν *Venturi*, διεκδικεῖ τὰ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Pinturicchio ἀποδιδόμενα σχεδιογραφήματα ὑπὲρ τοῦ *Gentile Bellini*, εἰς ὃν καὶ κοινῶς ἀποδίδονται. Ἄλλως δ' ἀποδέχεται, ὅτι τὰ σχεδιογραφήματα ταῦτα εἶνε μεταγενέστερα ἀντίγραφα κατὰ τὰ τοῦ *Bellini*.

⁷ Ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 538.

μουσείοις ἀποκειμένας¹. Οὕτως ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέρας ὁ τε βίος καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Τζέμ διαφωτίζονται πληρέστερον καὶ ἡ μυθιστορία τοῦ βίου αὐτοῦ μεταβάλλεται ἡσήμεραι μᾶλλον εἰς ἱστορίαν. Χαίρω δέ, ὅτι τὰ ἐμὰ εὐρήματα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι δίκην ἄλλων ψηφίδων εἰς τὴν τελειότεραν συμπλήρωσιν τῆς πολυχρώμου ταύτης εἰκόνας. Ἐκφράζω δὲ τέλος ἐνταῦθα τὴν ἐλπίδα, ὅτι, ὡς ἀνευρέθησαν αἱ τέσσαρες ἑλληνικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Βαγιαζίτ, αἵτινες ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνά χειρας μελέτην, οὕτω δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ εὐρεθῶσιν ἡμέραν τινὰ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Τζέμ ἑλληνικαὶ ἐπιστολαί. Πράγματι δ' ἑλληνιστὶ ἦτο γεγραμμένη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Τζέμ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Τζελεπῆ ἡ πεμφθεῖσα ἀπὸ Πατάρων τῆς Λυκίας διὰ τοῦ Ἑλληνοσὶ ἀρνησιθρήσκου Δημητρίου Σοφριανοῦ τῆ 3 Φεβρουαρίου 1478 πρὸς τὸν μέγαν μάγιστρον τῆς Ρόδου Πέτρον d'Aubusson, ἧς ἰταλικὴν μετάφρασιν ἐξέδωκεν ὁ Βοσίο². Πιθανῶς δ' ἑλληνικὴ ἦτο καὶ ἡ διὰ τοῦ αὐτοῦ Σοφριανοῦ εἰς τὸν Τζέμ σταλεῖσα ἀπάντησις τοῦ D'Aubusson, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μεταχειριζομένου εἰς τὰς διεθνεῖς αὐτοῦ σχέσεις, καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω³. Ἐξέδωκε δὲ καὶ ταύτης ἰταλικὴν μετάφρασιν ὁ Βοσίο⁴. Ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλαι ἐπιστολαὶ τοῦ Τζέμ καὶ Τζελεπῆ πρὸς τὸν D'Aubusson μνημονευόμεναι ἢ καὶ ἐκδιδόμεναι ὑπὸ τοῦ Βοσίο ἰταλιστὶ⁵ ἦσαν γεγραμμέναι ἐν πρωτοτύπῳ ἑλληνιστί.

¹ Καὶ ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Ἀρχαγγέλου (Castel Sant'Angelo) εἶχε ζωγραφῆσαι ὁ Pinturicchio τὸν Τζέμ. Ἄλλ' ἡ τοιχογραφία ἐκείνη ἡ παριστάνουσα αὐτὸν κατεστράφη ἴκτατε, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ αἱ κοσμοῦσαι τὸ φρούριον ἐκεῖνο. Ἴδε *Schmarsow* ἔνθ' ἀν. σ. 64.

² *Istoria della sacra religione di San Giovanni Gerosolimitano*. Τόμ. Β' σ. 378. Πρὸς. *Thiasne* ἔνθ' ἀν. σ. 13 κ. ἰ.

³ σ. 157.

⁴ ἔνθ' ἀν. σ. 379.

⁵ ἔνθ' ἀν. σ. 382 κ. ἰ. Πρὸς. *Thiasne* ἔνθ' ἀν. σ. 14-16.